

Volkscultuur Magazine

Volkscultuur

Cultuurbeleid

Parlevinker

Brabantse dag

Jaargang 3, nr 2
zomer 2008
www.volkscultuur.nl

Inhoud

3 Volkscultuur staat hoog op de politieke agenda. Provincies en instellingen zijn bezig volkscultuur in hun beleid op te nemen. Wat moeten zij weten over volkscultuur.

9 Lokale geschiedbeoefening is interessant om de vele vrijwilligers die hiermee bezig zijn en om hun grote kennis op het gebied van volkscultuur.

16 Een parlevinker is een varende kruidenier. Vroeger kende Nederland met zijn rivieren en schippers veel parlevinkers. De laatste parlevinker – Wim van Hooren uit Belfeld – is nu ook gestopt.

20 De Brabantse Dag in Heeze is een internationaal megafestival waar kunst en cultuur samenkomen. Al meer dan vijftig jaar staat Heeze in augustus in het teken van dit meerdaagse evenement, met als hoogtepunt een grootse cultuur-historische optocht.

3 Volkscultuur één van de drie speerpunten in het cultuurbeleid.

9 Michiel Gerding: er liggen kansen voor historische verenigingen

12 Nederland ontmoetingsland

13 Op zoek naar de verdwenen middenstand

16 Laatste parlevinker Wim van Hooren gestopt

20 Brabantse Dag in Heeze

24 Alledaagse Dingen

26 Tulenfeest hoort bij kermis

29 Draaiorgels van Perlee

30 Feest van Carnaval tot Kerst

32 Verhalen van Nederland

35 De canon met een kleine c

Volkscultuur één van de drie speerpunten in het cultuurbeleid

Tekst

Ineke Strouken

Foto's

Nationale Beeldbank

Jan Stads

De aandacht voor volkscultuur is altijd groot geweest. Niet voor niets ondersteunt het Nederlands Centrum voor Volkscultuur een heel groot veld van mensen en organisaties die zich met aspecten van volkscultuur bezig houden. Maar nu volkscultuur in het regeerakkoord heeft gestaan en één van de drie speerpunten van het cultuurbeleid 2009-2012 is geworden, is er ook veel interesse bij beleidsmakers op landelijk, provinciaal en stedelijk niveau. Ook instellingen in de kunst- en erfgoedsector die niet zo bekend waren met volkscultuur willen weten wat ze met volkscultuur kunnen doen. Reden om weer eens op een rijtje te zetten wat volkscultuur is, wie er traditioneel mee bezig zijn, hoe je er mee om kunt gaan en welke kansen er voor volkscultuur de komende jaren liggen.

Wat is volkscultuur?

Als je het hebt over volkscultuur dan is de eerste vraag: wat is volkscultuur?

Volkscultuur is de manier waarop mensen hun dagelijks leven vormgeven. Het zijn de alledaagse dingen, gewoonten en gebruiken, normen en waarden, tradities en rituelen die in ieders leven een rol spelen. Volkscultuur heeft dus veel te maken met roots en identiteit.

Je kunt het ook anders zeggen: volkscultuur is de levensstijl van mensen in een bepaalde tijd en in een bepaalde regio. Volkscultuur gaat over groeps culturen en gaat dus uit van culturele diversiteit. Iedereen neemt deel aan meerdere groeps culturen: familie, vrienden, collega's, hobbyvrienden, straatgenoten enzovoort.

Het woord *volks* in volkscultuur staat voor groep. Werd er vroeger onderscheid gemaakt tussen de hogere cultuur (literatuur, kunst, godsdienst, wetenschap) en lagere cultuur (volkscultuur),

tegenwoordig neemt deze hiërarchie af en staat volkscultuur voor de levensstijl van groepen mensen. Voor de vormgeving van het dagelijks leven. Aan die levensstijl (*way of life*) ontlelen mensen hun identiteit.

Belangrijke thema's binnen de volkscultuur zijn: levensloop-rituelen (geboortekaartjes sturen, samen de bruidstaart aansnijden, ballonnen op een kerkhof oplaten), jaarfeesten (Sinterklaas, Koninginnedag, Suikerfeest), eten en drinken (zoute haring, stamppot, nassi, broodje pom) en normen en waarden (iemand wel of niet aankijken bij het spreken, hoofddoek dragen).¹

Culturele bagage

Tradities spelen in volkscultuur een grote rol. Volkscultuur is de culturele bagage die je van huis uit mee neemt. Wij gebruiken altijd als metafoor het rugzakje. Iedereen heeft een rugzakje met gebruiken en gewoonten, normen en waarden, herinneringen en ervaringen die hij of zij van zijn ouders en grootouders heeft mee gekregen. Dat rugzakje maken wij geschikt voor ons eigen leven: wij halen er dingen uit en stoppen er dingen in. Wij maken er ons eigen unieke rugzakje van. Met andere woorden: je zet de volkscultuur van je ouders naar eigen hand.

Volkscultuur heeft niet alleen te maken met de leuke kanten van het leven, maar ook met de donkere kanten. Het gaat niet alleen over feesten, maar ook over normen en waarden. Wat in de ene cultuur een traditie is, kan in een andere cultuur verboden zijn. Denk maar eens aan vrouwenbesnijdenis of omgekeerd homoliefde. In Nederland vinden wij vrouwenbesnijdenis een ontoelaatbare traditie en in andere landen snappen ze ons homohuwelijk niet. Tradities zijn dus niet overal hetzelfde en veranderen met de tijd mee. Vonden wij in de jaren vijftig nog: 'Een tevreden roker is geen onruststoker', tegenwoordig mag er in openbare ruimten en horecagelegenheden niet meer gerookt worden.

Omgaan met het verleden

Het verleden speelt een grote rol in het dagelijks leven van nu. Veel dingen die je voelt, denkt en doet, doe je uit traditie. Tradities zijn namelijk de gewoonten en gebruiken die van generatie op generatie worden doorgegeven. Volkscultuur wordt dan ook wel de wortel genoemd, waarmee mensen verankerd zijn in de samenleving.

De wortel is dan de band met het verleden. Maar niet alle geschiedenis is volkscultuur en niet alle volkscultuur is geschiedenis. Bij volkscultuur kijk je vanuit het heden naar het verleden en dan nog naar één onderdeel van de geschiedenis: het dagelijks leven. Tegenwoordig kijken wij niet zozeer naar de oorsprong van gebruiken – al krijgen wij daar wel de meeste vragen over –, als naar de betekenis en de context.

Immaterieel erfgoed

Tegenwoordig wordt volkscultuur ook wel immaterieel erfgoed genoemd. Dat is typisch een term die door beleidsmakers gebruikt wordt om volkscultuur een plekje te geven in de erfgoedsector. Onder erfgoed werd lang verstaan de monumenten, museumobjecten en archiefstukken. Tegenwoordig is er ook aandacht voor het hele dynamische spectrum van rituele gewoonten en gebruiken (in het jargon van de sociale wetenschapper *social practices* ofwel sociale gebruiken genoemd). Maar de tegenstelling tussen materieel erfgoed en immaterieel erfgoed is een kunstmatige, want bij tradities horen ook rekvisieten. Bij koffiedrinken hoort ook het koffiekopje en het koffiezetapparaat.

Onder erfgoed verstaan wij de sporen uit het verleden die wij waard vinden om te bewaren voor latere generaties. Dat kunnen materiële en immateriële dingen zijn. Onder het immaterieel erfgoed rekenen wij de verhalen, tradities, rituelen, feesten, kunstvormen etcetra die wij aan volgende generaties willen doorgeven. Immaterieel erfgoed is echter moeilijker te beschermen dan materieel erfgoed, want een traditie kun je niet in een depot stoppen. Je kunt de kennis er over documenteren, maar het staat of valt bij het in gebruik blijven. Bijvoorbeeld als niemand meer beschuit met muisjes serveert op kraamvisite, dan is

Zoals vroeger het kraamkloppertje aan de deurknop werd gehangen om aan te kondigen dat er een baby was geboren, zo hangen wij tegenwoordig enorme opblaasbaby's aan de gevel.

het afgelopen met de traditie. Daarom spreken wij ook wel van *levend* erfgoed, erfgoed dat nog betekenis heeft in het dagelijks leven van nu.

Belang van volkscultuur

Dat er nu zoveel interesse is voor volkscultuur komt door twee ontwikkelingen.

Allereerst is de Nederlandse samenleving cultureel divers geworden. Er is niet alleen sprake van diverse etnische achtergronden, er is ook sprake van een brede mengelmoe van verschillende groeps culturen in een snel veranderende globaliserende context met vele internationale invloeden. Tegelijkertijd kan een samenleving niet zonder gedeelde waarden. Naar die samenbindende factoren, naar dit bindweefsel, zijn wij op zoek. Volkscultuur kan hieraan een bijdrage leveren, juist omdat in het alledaagse mensen zich verbonden voelen en dingen met elkaar delen.

Een tweede ontwikkeling is dat de wereldcultuurorganisatie Unesco een conventie heeft aangenomen om het immaterieel erfgoed te beschermen. Dit was belangrijk, omdat in veel niet westerse landen minder monumenten waren, maar des te meer verhalen, rituele feesten, lichaamskunst etcetera. Nederland heeft die conventie nog niet geratificeerd, maar zal dat naar verwachting op termijn wel gaan doen. Op dat moment is het belangrijk om te weten wat belangrijk immaterieel erfgoed in Nederland is en hoe wij daar mee om willen gaan. In Nederland zijn wij wat allergisch als het gaat om te spreken over het beschermen van het immaterieel erfgoed. Beschermen zou opgevat kunnen worden als 'het kunstmatig in stand houden', iets behoeden voor mogelijke verdwijning. Als het kenmerk van cultuur is dat het dynamisch is, dan kun je het niet kunstmatig in stand houden. Daarom spreken wij liever van 'in herinnering houden' of 'waarborgen'.

Bij volkscultuur is er altijd sprake van dynamiek en van culturele uitwisseling. Want het gaat om tradities en rituelen, die steeds weer herijkt worden in een veranderende samenleving.

Vooroordelen

Tijdens de debatten over volkscultuur kwamen er oude vooroordelen naar boven. Hoewel ik dacht dat wij deze vooroordelen al lang achter ons gelaten hadden, wil ik er toch op in gaan.

Een beetje begrijp ik de aarzeling bij het woord *volkscultuur* wel. Toen ik ruim twintig jaar geleden bij de voorloper van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur kwam werken, heb ik zeker een jaar gezocht naar een andere benaming: populaire cultuur, massacultuur, etnologie, maar niets dekte helemaal de lading. Bovendien bleken de 'gewone' mensen aan wie ik

lezingen gaf wel te weten waar volkscultuur voor stond: dagelijks leven en traditie. Toen heb ik besloten om de term *volks-cultuur* te handhaven, maar wel het beeld er over te veranderen. Gezien het grote publieksbereik van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur dacht ik daar aardig in geslaagd te zijn.

Het vooroordeel dat de naam *volkscultuur* zou oproepen is dat volkscultuur eerder zou doen denken aan afzondering dan aan dialoog en dat het associaties zou oproepen van het verheerlijken van de Germaanse wortels, zoals dat in de Tweede Wereldoorlog gebeurde.²

Om bij dat laatste vooroordeel te beginnen. De wortels van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur liggen niet in de Tweede Wereldoorlog, maar in het gedachtengoed van de jaren vijftig, in de wederopbouw, toen men oude gemeenschapswaarden weer wilde oppakken en door middel van culturele uitwisseling mensen in Europa dichter bij elkaar wilde brengen.³ Ook is er nooit sprake geweest van het verheerlijken van de Germaanse wortels. Decennia lang hebben wij en onze vakgenoten, in navolging van Han Voskuil, juist geprobeerd om de oorsprong van al die zogenaamde oeroude gebruiken te onmythologiseren. Ontelbare malen heb ik bijvoorbeeld verteld dat de kerstboom geen Germaans gebruik is, maar pas in de negentiende eeuw in Nederland in de bronnen vermeld wordt.

Een ander vooroordeel is dat volkscultuur eerder doet denken aan afzondering dan aan dialoog. Dat is een misvatting. Juist op het alledaagse niveau is uitwisseling en dialoog het gemakkelijkste te verwezenlijken. In één van onze projecten hebben wij zwangere vrouwen uit verschillende culturen bij de vroedvrouw laten vertellen over hun geboortegebruiken. Dan blijkt dat er veel verschillen zijn, maar ook veel overeenkomsten. Bakerpraatjes bijvoorbeeld komen in alle culturen voor en hebben te maken met de angst om een dood of mismaakt kind te baren. Daarover praten bindt, in dit geval aanstaande kraamvrouwen.

Om op de metafoor van rugzakjes terug te komen. In onze veranderende en diverse samenleving is het belangrijk om kennis te hebben van de (historische) achtergronden van alles

wat er in die rugzakjes zit. Het is niet alleen belangrijk om inzicht te hebben in je eigen rugzakje, het is ook heel leerzaam om in het rugzakje van anderen te kijken. Juist de persoonlijke verhalen zijn een middel om elkaar te begrijpen en te ontmoeten. Het voordeel van volkscultuur is dat iedereen er zich in herkent en dat je als volkscultuurorganisatie projecten kunt ontwikkelen op plekken waar iedereen komt: bij de dokter, in het ziekenhuis, op de markt of op de kermis.

Wie zijn er traditioneel met volkscultuur bezig?

Volkscultuur is voor iedereen herkenbaar. Daarom is eigenlijk iedereen wel geïnteresseerd in volkscultuur. Bij veel gebeurtenissen worden wij dan ook gebeld door mensen die een vraag hebben of door de pers die op zoek is naar informatie, zoals bijvoorbeeld bij het huwelijk van Frans Bauer, het echtpaar dat tachtig jaar getrouwd was of bij de oranjegekte bij het EK voetballen. Veel mensen zijn op zoek naar duiding en stellen vragen over de achtergronden van alledaagse dingen, tradities en rituelen.

Daarnaast heeft het Nederlands Centrum voor Volkscultuur een hele grote achterban. Veel mensen en organisaties houden zich reflectief of actief bezig met een aspect van volkscultuur. Deze achterban hebben wij opgedeeld in vier hoofdgroepen:

- volkscultuur (onderzoek naar aspecten van het dagelijks leven nu en vroeger)
- regionale geschiedenis (onderzoek naar de geschiedenis van het dagelijks leven in een bepaalde streek)
- folklore en levende geschiedenis (het presenteren en/of herbeleven van aspecten van het dagelijks leven vroeger)
- volkskunst (kunst gebaseerd op een traditie en/of beoefend vanuit erfgoed).⁴

Eén van de sterke punten van volkscultuur is dat er in elke gemeente één of meerdere organisaties actief zijn met volkscultuur.⁵ Daarom kunnen wij in onze themajaren ook zoveel lokaal draagvlak creëren.

Op landelijk niveau werken wij vooral samen met het Meertens Instituut, het wetenschappelijk onderzoeksinstituut dat zich bezighoudt met de bestudering en documentatie van de Nederlandse taal en cultuur.

Nieuw programmafonds Cultuurparticipatie

Het Kabinet heeft in het regeerakkoord de ambitie om volkscultuur te stimuleren uitgesproken. Deze ambitie is neergelegd in *Kunst van leven*. De minister heeft in *Kunst van leven* aangegeven dat 'de overheid er voor moet zorgen dat iedereen de mogelijkheid krijgt als culturele burger deel te nemen aan de samenleving'.⁶ Het gaat om het zelf beoefenen en ervaren van cultuur, het zelf actief bezig zijn met kunst en het versterken van het historisch besef. Deze gedachten zijn uitgewerkt in een tienpuntenplan. Eén van de tien punten is het geven van een impuls aan volkscultuur. In dit tienpuntenplan is ook een belangrijke rol weggelegd voor een nieuw programmafonds. Dit fonds is één van de belangrijkste instrumenten om de cultuurparticipatie te vergroten.

Het Jaar van de Tradities in 2009 is een mooi startmoment.

De missie van dit nieuwe fonds is om cultuurparticipatie van alle burgers te stimuleren. Iedere Nederlander, te beginnen bij jongeren, moet op termijn in aanraking komen met cultuur. Die missie wil het fonds bereiken door meer mensen mee te laten doen, door de georganiseerde deelname te laten toenemen en door te zorgen voor betere faciliteiten. De komende jaren zal het fonds de aandacht leggen bij actieve participatie, maar receptieve en reflectieve participatie mogen niet veronachtzaamd worden. Het fonds kent drie programmalijnen: cultuureducatie, amateurkunst en volkscultuur en drie doorsnijdende aandachtsgebieden: diversiteit, vernieuwing en verankering. Er komen twee loketten: één voor instellingen en één voor provincies en gemeenten. Begin 2009 gaat het nieuwe programmafonds van start. Wij zullen u in *Volkscultuur Magazine* op de hoogte houden.

Kansen voor volkscultuur

Er liggen dus kansen voor organisaties die zich met volkscultuur (willen) bezighouden. Maar volkscultuur biedt provincies en

Het EK voetbal was aanleiding voor veel straten om een feestje te bouwen en hun hele straat oranje te versieren. Samen naar de wedstrijden te kijken, verbreedt.

gemeenten ook de mogelijkheid om concreet een bijdrage te leveren aan het cultureel burgerschap, de sociale cohesie en de lokale identiteit. Ik zelf hoop dat juist de vele groepen die normaal niet of weinig subsidie krijgen nu eens geld krijgen om boven zichzelf uit te stijgen. Want juist in het niet reguliere circuit liggen de kansen om via volkscultuur een divers publiek te betrekken.

Volkscultuur is voor de overheid een nieuw beleidsterrein. Daarom zal het de komende jaren een proces van richting zoeken zijn. De eerste vraag die opkomt is: 'Moeten wij dan de elfstedentocht, het sint maartenzingen of de meiboomplanting gaan subsidiëren? Daar is geen beginnen aan.' Daar ben ik het mee eens. Al die volkscultuuruitingen hebben hun eigen leven en het einde is zoek als je daar aan begint. Maar laten wij bij het begin beginnen.

Met de kennis over regionale en lokale gebruiken is het slecht gesteld. Wil je weten welke tradities en rituelen er in een bepaald

de provincie of gemeente gangbaar zijn, dan zul je op internet maar weinig vinden. Daarom is kennis opbouwen en toegankelijk maken een allereerste vereiste. Stimuleer dat mensen en organisaties gaan nadenken over de rijkdom aan tradities in hun woonplaats en motiveer het archief en het museum om daar op in te spelen. Laat ze ook de nieuwe Nederlanders bij het onderzoek betrekken. Ook die hebben tradities die mee tellen en waar wij weet van moeten hebben (Holi Phagwa, Drakenfeest, Al Hidzra bijvoorbeeld).

Een pluspunt is dat volkscultuur al in elke gemeente door meerdere organisaties beoefend wordt. Er wordt dan ook al heel veel georganiseerd. In dit grote lokale netwerk heeft iedereen zijn eigen expertise. De infrastructuur bestaat al. Nu moet er nog beter samen gewerkt worden, bijvoorbeeld tussen de reflectief en actief werkende organisaties (historische verenigingen en levende geschiedenisgroepen bijvoorbeeld) en tussen het materieel en immaterieel erfgoed (bijvoorbeeld musea en papierknippers/verhalen vertellers).

Zelf zou ik verrassende samenwerkingsverbanden en koppelingen een kans geven. Het voordeel van volkscultuur is dat je gemakkelijk naar plekken toe kunt gaan waar mensen komen die niet in musea en archieven te vinden zijn en dat je ze kunt bereiken via het herkenbare en alledaagse. Zorg daarbij wel dat het niet over mensen gaat, maar dat de deelnemers ook echt actief participeren. Immers ontmoeting, dialoog en uitwisseling zijn sleutelwoorden bij participatie.

Het mooie van volkscultuur is dat je het receptief, reflectief en actief kunt inzetten. Je kunt er over lezen, je kunt onderzoeken en je kunt het actief beoefenen (door bijvoorbeeld te proberen om net als vroeger op een open vuur te koken). Er zijn genoeg verenigingen in Nederland die daarbij kunnen helpen. Een idee is om aan te sluiten bij de actualiteit: een feest, de seizoenen, een geboorte of begrafenis, de kermis, de sinterklaasoptocht. Noem maar op. Over heel veel van deze gebruiken hebben wij op het Nederlands Centrum voor Volkscultuur materiaal dat u kunt gebruiken. Overdracht binnen- of buitenschools hoeft daarom niet moeilijk te zijn.

In *Volkscultuur Magazine* besteden wij regelmatig aandacht aan vernieuwende projecten. In dit nummer staat bijvoorbeeld een artikel over de Brabantse Dag in Heeze, een goed voorbeeld hoe een festival kan bijdragen aan cultureel burgerschap, sociale cohesie en lokale identiteit van een gemeente. Kunstenaars kunnen helpen om een project net iets boven zichzelf uit te tillen.

Zelf ben ik erg gecharmeerd van het 'Rosmolenbuurtproject' in Zaandam, waar Guda Koster op zoek ging naar de verhalen van bewoners in een wijk waar een grote herstructurering plaatsvond. Zij vertaalde die verhalen op vier gigantische geschilderde merklappen, die in de buurt op kale muren werden gehangen.⁷

Een project waar wij zelf een bijdrage aan hebben geleverd is het multicultureel ontbijt 'Van havermout tot falafel'. De Stichting Levende Geschiedenis Onbegrensd liet bezoekers in een theatrale opstelling kennis maken met de verschillende manieren waarop in Nederland ontbeten wordt.⁸

Zo zijn er talloze manieren te bedenken om actief, creatief en vernieuwend met volkscultuur om te gaan.

Jaar van de Tradities

Om volkscultuur een impuls te geven en om veel van wat ik hierboven genoemd heb (kennis opbouwen, samenwerken, versterking infrastructuur, binnen- en buitenschoolse overdracht, participatie en innovatieve invalshoeken) te stimuleren, wordt volgend jaar het Jaar van de Tradities georganiseerd.

U kunt het projectdocument downloaden op www.jaarvande-tradities.nl bij nieuws. Ik hoop dat het ons lukt om in dat jaar al veel in gang te zetten en heel veel mensen inzicht te geven in de rijkdom van tradities in Nederland.

Na het Jaar van de Tradities willen wij inzetten op verankering. De vergaarde kennis, de nieuwe samenwerkingsverbanden en de opgebouwde interesse in volkscultuur mogen niet verloren gaan. Is iedereen eerst nog met zijn eigen straatje bezig, daarna hoop ik dat ook gemeenten en regio's gaan samenwerken.

Of zoals Michiel Gerding in het volgende artikel oppert om met alle consulenten regionale geschiedbeoefening een gezamen-

lijke project in te dienen over een concreet volkscultureel thema, eten en drinken bijvoorbeeld, maar dan met een verrassende invalshoek, migratie.

Een goed idee hoorde ik ook op een bijeenkomst van de Provincie Noord-Brabant. Daar wilde Gerard Rooijackers uitgaan van jaarlijkse metaforen die moeten prikkelen: passie, geweld of gezin bijvoorbeeld. Door middel van wisselende thema's zouden mensen uitgedaagd worden om op allerlei manieren, liefst in samenwerking met andere partners, een volkscultuuritem gezicht en body te geven.

Veel succes! ▶

Noten

- 1 Kijk voor een indeling in thema's op www.volkscultuurplein.nl / kennis
- 2 'De term 'volkscultuur' doet in eerste instantie eerder denken aan afzondering dan aan dialoog, stelt Azough. Hij roept associaties op met benepen burgerlijkheid en het verheerlijken van de Germaanse wortels, zoals voor en in de Tweede Wereldoorlog gebeurde.' In: Verslag van de lezing van Rachida Azough, directeur van Kosmopolis, voorgelezen door M. Groenland, op de expertmeeting 'Vol verlangen naar de zee' van de Provincie Zuid-Holland op 21 april 2008 in Schiedam
- 3 Albert van der Zeijden, *De voorgeschiedenis van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur* (Utrecht 2000)
- 4 Ineke Strouken, 'Het managen van een breed vakgebied. De omvangrijke achterban van volkscultuur', in: *Levend Erfgoed. Vakblad voor public folklore & public history* jaargang 4, nummer 1 (2007)
- 5 Zie www.volkscultuurplein.nl / adressen
- 6 *Kunst van leven* – hoofdlijnen van cultuurbeleid OCW (2007) Albert van der Zeijden, 'Volkscultuur in de Arena. Verslag van een debat in de Reinwardt Academie', in: *Levend Erfgoed. Vakblad voor public folklore & public history*, jaargang 5, nummer 1 (2008)
- 7 Zie www.rosmolenbuurt.nl
- 8 Zie www.levendegeschiedenisongebrensd.nl

Michiel Gerding: er liggen kansen voor historische verenigingen

Tekst

Albert van der Zeijden

Op 1 januari 2009 gaat het nieuwe Cultuurparticipatiefonds officieel van start. Niet alleen lokale en regionale overheden kunnen putten uit dit fonds. Ook instellingen kunnen projecten indienen. Tot nu toe lijken vooral de kunstinstellingen dit nieuwe fonds ontdekt te hebben. Maar er liggen ook mogelijkheden voor de sector van het erfgoed. Bijvoorbeeld voor historische verenigingen. Interview met Michiel Gerding, Provinciaal Historicus van Drenthe en voorzitter van het Landelijk Overleg Regionale Geschiedbeoefening.

De kunst- en cultuursector draait voor een belangrijk deel op de inzet en passie van heel veel vrijwilligers. Het Cultuurparticipatiefonds is er op gericht om vooral deze vrijwilligers een steun in de rug te geven. Als voormalig commissielid van de Raad voor Cultuur heeft Michiel Gerding zich daarom altijd zeer voor het participatiefonds ingezet.

Zelf is Michiel Gerding Provinciaal Historicus in Drenthe en voorzitter van het Landelijk Overleg Regionale Geschiedbeoefening, een kaderwerkgroep van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur waarin de consulenten regionale geschiedenis van alle provincies zijn verenigd. Ook deze sector draait voor een belangrijk deel op de inzet van vrijwilligers, met name in de historische verenigingen. Samen met zijn collega-consulenten regionale geschiedenis in de andere provincies weet hij dat hier een enorme potentie ligt.

'Het aantal historische verenigingen en het aantal leden van deze verenigingen is de laatste twintig jaar enorm gegroeid. Het gaat om hele grote aantallen. Dit is een belangrijk gegeven als het over cultuurparticipatie gaat.' Dit jaar vierde Gerding zijn 25-jarig jubileum als Provinciaal Historicus van Drenthe. In deze functie heeft hij altijd intensief samengewerkt met de historische verenigingen in zijn provincie. Het participatiefonds geeft volgens Gerding deze sector de mogelijkheid om 'uit de kast te komen'.

Historische verenigingen en volkscultuur

Michiel Gerding is heel blij dat in het Cultuurparticipatiefonds de volkscultuur één van de programmalijnen is. Hij wil, in aansluiting bij de definitie van het programmafonds zelf, de term volkscultuur breed opvatten. De volkscultuur wordt daarin immers omschreven als 'het geheel van cultuuruitingen die als wezenlijk worden ervaren voor specifieke groepen, steeds onder verwijzing naar traditie, verleden en nationale, regionale of lokale identiteiten'.

'Volkscultuur is de vormgeving van het dagelijks leven. Het gaat over geschiedenis en erfgoed en het mensen bewust maken

Michiel Gerding

van de waarde van tradities. Het gaat dus om kennis en om zichtbaar maken. In dat kader kun je niet om de historische verenigingen heen. In deze verenigingen ligt heel wat kennis over het lokale verleden opgeslagen. Met hun plaatselijke tijdschriften hebben de historische verenigingen ook een enorm bereik. De meeste historische verenigingen hebben tegenwoordig ook een website waarin kennis over het verleden ontsloten wordt.'

Gerding is nog om een tweede reden blij dat de volkscultuur de aandacht krijgt die zij verdient. Zelf werkt hij bij een Erfgoedhuis. Bij het Drents Plateau werkt hij samen met andere erfgoedcollega's, met name op het terrein van de musea en de monumenten. Hij vindt dat vaak nog steeds erg objectgericht wordt gewerkt. Gerding is meer geïnteresseerd in *betekenissen*. 'Het is het verhaal, de historische context, die betekenis geeft aan de objecten. Dit verhaal reken ik tot het *immateriële* erfgoed.'

De volkscultuur is tenslotte om nog een derde reden interessant. Het vestigt ook de aandacht op het erfgoed van gewone mensen. Want waarom is een gebouw belangrijk? Gerding realiseerde zich op een gegeven moment dat de huizen van de veenarbeiders niet op de monumentenlijsten voorkwamen. 'Waarom staan die er niet op? Omdat deze huizen nog maar weinig stijlkenmerken vertonen van het origineel, zijn ze volgens de monumentenzorgers niet monumentwaardig. En dan zie je dat een hele sector van de maatschappij niet gerepresenteerd is in het monumentenbestand.' Om kunsthistorische redenen zijn deze huizen niet het behouden waard. Maar Gerding vindt ze om cultuurhistorische redenen van belang: je kunt ermee laten zien hoe gewone mensen in het verleden woonden.

Vanuit andere sectoren wordt regelmatig een beroep gedaan op de historische verenigingen. Hij noemt het voorbeeld van het opsporen van restanten van de Tweede Wereldoorlog in het landschap en een project rondom de jeneverbes. In dit laatste project was de insteek de natuur. Maar ook de cultuurhistorische kant werd belicht. 'Achter de jeneverbes bleek een hele wereld schuil te gaan van betekenisgeving, van rituelen, van mystiek,

van volksgeneeskunst. Het bruidspaar moet bijvoorbeeld onder een haag van jeneverbestakken lopen als vruchtbaarheids-symbool.' Aan het project zit zelfs een *living history* kant. Jan van Ginkel, één van de trekkers van het project, kruipt op gezette tijden in de huid van de historische figuur Waggel Jan om zo ook aan een breed publiek de cultuurhistorische betekenis van de jeneverbes te demonstreren.

Fijnmazig netwerk

De kracht van de historische verenigingen ligt volgens Michiel Gerding in hun fijnmazig netwerk van kennis en contacten. 'Met de meest rare vragen kun je altijd bij hen terecht en als ze het zelf niet weten, dan kunnen ze je altijd wel naar iemand verwijzen die het wel weet.' Als voorbeeld noemt hij een project over stookhokken, in het kader van het Jaar van de Boerderij. Een stookhok is een los huisje bij de boerderij waar het varkensvoer werd gekookt en waar in de zomer ook door de boerenfamilie

Historische verenigingen hebben veel kennis over de volkscultuur in hun omgeving in huis.

gewoond werd. Over deze stookhuisjes doen heel veel verhalen de ronde. 'Wij hadden eigenlijk geen idee hoeveel van die huisjes er nog waren en wat hun betekenis was. We zijn daarom een project gestart en wat bleek: we werden overspoeld met gegevens uit de meest onverwachte hoeken. De informatie stroomde binnen. Er kwamen zo'n drieduizend stookhokken te voorschijn. Dat zijn dingen die je door het netwerk van plaatselijke historische verenigingen boven tafel kunt krijgen.'

De kracht van de historische verenigingen ligt niet alleen in het aanboren en documenteren van kennis. Vaak beschikken de verenigingen zelf ook over grote eigen collecties van bijvoorbeeld foto's en voorwerpen. De collecties van de plaatselijke oudheidkamer liggen vaak met name op het terrein van de volkscultuur. 'De eetcultuur is een goed voorbeeld: recepten, kookgerei, pannen, inmaakpotten. Het wordt allemaal bewaard.'

Gerding ziet voor historische verenigingen verschillende mogelijke ingangen om met volkscultuur / immateriële cultuur aan de slag te gaan. De feestcultuur en de *rites de passage* horen bij de traditionele onderwerpen van de volkskunde/etnologie. Maar ook de genealogie biedt goede ingangen, mits het verbreed wordt naar familiegeschiedenis. Het traceren van veldnamen biedt een interessante insteek voor de geschiedenis van het landschap, waaraan veel verhalen zijn gekoppeld.

Voorbeeldprojecten

Zijn missie als consultant ziet Gerding in twee richtingen. Enerzijds wil hij de historische verenigingen attent maken op de kansen en mogelijkheden die het Cultuurparticipatiefonds biedt. Anderzijds wil hij aan de fondsen laten zien dat de sector van de lokale en regionale geschiedbeoefening interessant is vanwege het aspect van de cultuurparticipatie én vanwege de inhoudelijke kennis die deze sector kan toevoegen met name ook op het terrein van de volkscultuur.

Om het allemaal concreet te maken, is in het Landelijk Overleg Regionale Geschiedbeoefening gesproken over de mogelijkheid een gezamenlijk project in te dienen over een concreet volks-cultureel thema. Sinds de LORG vergadering heeft Michiel er al even over nagedacht. Hij denkt dat het bijvoorbeeld heel leuk zou zijn om te kiezen voor de eetcultuur, en daarbij als speciale insteek te kiezen de (invloed van de) migratie. 'Je hoeft maar even in de Drentse geschiedenis terug te gaan en iedereen komt uit Duitsland. Op het gebied van de eetcultuur kun je dat doortrekken naar de huidige tijd, de nieuwkomers van nu, door steeds te kijken: welke tradities en rituelen werden meegenomen. Dan kun je laten zien dat de eetcultuur een dynamisch proces is, dat doorgaat tot de huidige tijd.' In het project zou het niet alleen moeten gaan om het kweken of bereiden van gewassen, maar ook om het eten zelf en de cultuur erom heen. Door samen te werken met de consultants uit de andere regio's zou de dynamiek van de eetcultuur in heel Nederland zichtbaar kunnen worden gemaakt. 'Bij ons zijn de invloeden heel sterk vanuit het oosten, in Zeeland is er misschien meer invloed vanuit het zuiden of van overzee.' Het zou een ware cultuur-geschiedenis van het eten en drinken moeten worden. ▀

het
Spektakel
dat je
raakt!

Landjuweel
Oisterwijk 2008
4 t / m 7 september

steunt
Nederlandse Cystic Fibrosis Stichting

NEDERLANDSE
CYSTIC FIBROSIS
STICHTING

www.landjuweel2008.nl

Nederland Ontmoetingsland

Op zondag 7 september wordt in het Brabantse Moergestel (gemeente Oisterwijk) voor de eerste keer de historische presentatie *Nederland Ontmoetingsland* opgevoerd. Op een eigentijdse manier ervaart de bezoeker dat de Nederlandse cultuur sinds het begin van de jaartelling is beïnvloed door immigranten. De cultuur van nu is een mix van culturen van eigen bodem en van elders, meegebracht door Romeinen, Spanjaarden, Fransen, Turken, Afrikanen... *Volkscultuur is in Nederland Ontmoetingsland* hét middel om dat op een speelse en plezierige manier te ervaren.

Nederland Ontmoetingsland werkt dit actuele thema uit op een integere, moderne en laagdrempelige manier, die het voor iedereen interessant en toegankelijk maakt. Om dat te bereiken zijn de organisatoren zo dicht mogelijk bij de beleving van de mens van nu gaan staan. Dat betekent dat de bezoeker als het ware zappend door *Nederland Ontmoetingsland* reist. Hij wordt vergast op een kleurrijk spektakel, snel gebracht met interactief theater en ander cultureel aanbod, zoals vertellingen, dans en muziek uit Nederland en de landen waaruit de immigranten afkomstig zijn.

In *Nederland Ontmoetingsland* draait alles om volkscultuur. Deze is in de kern voor iedereen gelijk. Overal ter wereld zijn folklore, gebruiken en rituelen ontstaan rond de meest wezenlijke gebeurtenissen uit het leven van ieder mens: geboorte, huwelijk en dood. Omdat dit voor iedereen hetzelfde is, worden de tradities ook door iedereen herkend. Deze thema's zijn daarom bij uitstek geschikt om elkaar te leren kennen. In *Nederland Ontmoetingsland* worden de Nederlandse gebruiken rond geboorte, huwelijk en dood gebracht door middel van speciaal voor dit doel geschreven eenakters, terwijl immigranten hun tradities zelf naspelen.

Living history-groepen laten de bezoekers van *Nederland Ontmoetingsland* kennismaken met immigrantengroepen uit de Nederlandse canon: Romeinen, missionarissen die het christendom hebben gebracht, Spanjaarden, Fransen, Molukkers...

Zij treden op in *Nederland Ontmoetingsland*, dat is vormgegeven als een doolhof. Zodra de bezoeker het betreedt, maakt hij een hoogst interessante reis door de tijd. Zijn bezoek wordt op smaak gebracht door optredens van reuzen en dans- en muziekgroepen uit Nederland en Vlaanderen. Vertellers wijzen de weg door dit bijzondere *Nederland Ontmoetingsland*. De bezoeker ervaart tot zijn plezier dat hij nooit eerder in zo'n mooi kleurrijk land op bezoek is geweest. ▶

Nederland Ontmoetingsland is gratis te bezoeken op het Landjuweel op zondag 7 september 2008 van 12.00 - 17.00 uur in Moergestel. Meer informatie: www.volkscultuur.nl

Op zoek naar de verdwenen middenstand

Tekst

Albert van der Zeijden

Op zoek naar de verdwenen middenstand is alweer het vierde deel in de *Op zoek reeks*, die wordt uitgegeven door de erfgoedhuizen in Utrecht, Zuid-Holland en Noord-Holland. Deze reeks biedt handleidingen voor beginnende historisch onderzoekers, die zich in een bepaald onderwerp willen verdiepen. Dit keer wordt een onderwerp behandeld waarin vooral onderzoekers van plaatselijke historische verenigingen geïnteresseerd zullen zijn. Een boek dat ook over de verdwenen middenstand gaat is *In de Winkel van Sinkel is alles te koop. Tweehonderd jaar boodschappen doen*.

Tot in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw beschikten alle Nederlandse dorpen over een rijk vloerend middenstand. Het dorpje waar ik woon, Egmond aan den Hoef, kende rond 1900 een breed scala aan winkels: diverse bakkers, kruideniers, slaggers, vele manufacturenwinkels, een water en vuurwinkel, brandstoffenhandels in kolen en petroleum en vele ambachtelijke bedrijfjes zoals smederijen, wagenmakerijen, metselbedrijven, timmermanswerkplaatsen, schoenmakerijen, enzovoort.

In 2008 is daar niet veel meer van over. De middenstand is vrijwel geheel verdwenen, boodschappen moeten we tegenwoordig doen in het naburige Heiloo. Als vestigingsplaats voor supermarktketens was Egmond aan den Hoef niet interessant, want het is niet groot genoeg. Het is pas zeer onlangs dat er aan de randweg een Albert Heijn geopend werd.

Het voorbeeld van Egmond aan den Hoef vormt geen uitzondering. De plaatselijke middenstand is uit heel veel dorpen in Nederland verdwenen. In de dorpen kwam er niets voor in de plaats, de karakteristieke hoekhuizen, waarin de winkels waren gevestigd, werden omgebouwd tot woonhuizen. In de grote steden werd de rol van de kleine winkeltjes overgenomen door winkelketens als grootgrutter Albert Heijn of textielketens als Livera.

Het raadsel van de verdwenen middenstand is het onderwerp van het onderzoekscapitool *Op zoek naar de verdwenen middenstand*. Het is een actueel onderwerp. Recent nog was er in de pers aandacht voor de SRV man, die ook al overal dreigt te verdwijnen. Dit terwijl de SRV man altijd een belangrijke bijdrage leverde aan de sociale cohesie op het platteland. Iets dergelijks geldt ook voor het kleinwinkelbedrijf als de plek waar mensen elkaar ontmoeten. Oudere Egmonders kunnen nog precies alle oude winkels uittekenen. De vele kleine winkels vervulden een belangrijke rol in het sociale leven van de dorpingen. Een ander boek is *In de Winkel van Sinkel is alles te koop*. Dit fotoboek gaat over tweehonderd jaar boodschappen doen. Het laat zien hoe in twee eeuwen de winkels en het kooplustig publiek veranderd zijn.

De melkboer kwam met paard en wagen aan de deur.

Jansen en Tilanus

De kleine middenstand is letterlijk geschiedenis geworden, waaraan ouderen vaak met nostalgie terugdenken. Ook de winkelmerken die verkocht werden, hebben nu nog slechts een nostalgische klank. De plaatselijke manufacturenwinkels verkochten bijvoorbeeld wol van Nevada en beha's van Wala. De onderbroeken van Jansen en Tilanus waren legendarisch en kregen zelfs een plek in een oudejaars conference van Wim Kan. In verschillende musea zijn traditionele kruidenierszaken nagebouwd of bewaard gebleven, waar je nostalgisch snoepgoed of speelgoed kunt kopen, bijvoorbeeld in Heiloo. Vergelijkbare winkeltjes zijn er in heel Nederland. Winkeltje Kouwenhoven in Delft verkoopt bijvoorbeeld nostalgische producten als olielamponderdelen, zeep, borstelwerken, waaronder luiwagens en wasborstels. De kleine middenstand is, met andere woorden, een herkenbaar onderwerp voor velen. Het maakt het tot een interessant onderwerp om onderzoek naar te doen. Dat veel historische verenigingen er in geïnteresseerd zijn, blijkt uit het feit dat het een populair onderwerp is in de plaatselijke historische tijdschriften.

Een kleine geschiedenis

Op zoek naar de verdwenen middenstand begint met een korte behandeling van de geschiedenis van de detailhandel, die helemaal niet zo ver terug blijkt te gaan. De bloei van de kleine middenstand begon pas in de negentiende eeuw. In de periode ervoor kochten de mensen hun spullen vooral op de dag- en weekmarkten. Ook de huis-aan-huis verkoop was heel belangrijk. Venters en marskramers kwamen met allerlei producten aan de deur. Beroemde zeventiende-eeuwse schilderijen leggen er getuigenis van af dat bijvoorbeeld de haringventers een vertrouwd verschijnsel in het straatbeeld waren. Maar ook de boeren gingen met hun melkproducten huis aan huis, van deur tot deur. Ook tijdens de gouden tijd van de middenstand kwamen de vele kleine neringdoenden nog gewoon aan de deur, niet alleen de melkboer, de bakker en de kruidenier, maar ook de scharensliiep en de voddeman.

Dankzij de welvaartsgroei kwamen er in de loop van de negentiende eeuw steeds meer winkels en winkeltjes bij. Ook in de

dorpen nam het aantal winkels snel toe. Meestal ging het om kleine, gespecialiseerde winkelbedrijven. Terugkijkend vind ik het vooral verrassend dat in een klein dorp als Egmond aan den Hoef, blijkbaar ruimte en klandizie was voor meerdere manufacturenwinkels, voor meerdere kruideniers, voor meerdere bakkers en slaggers. De kleine neringdoenden woonden meestal achter de winkel. Het waren kleine familiebedrijfjes, waar de kruidenier of zijn vrouw altijd klaar stonden. Zelfs een lunchpauze was er nauwelijks bij. Als de bel rinkelde, dan snelde de kruidenier naar voren. De winkelbel was onlosmakelijk verbonden met dit type

Veel mensen hebben nog herinneringen aan de nu bijna verdwenen buurtwinkels.

winkel, net als de toonbank en de weegschaal, waar de producten nauwkeurig werden afgewogen en in speciale puntzakjes werden gedaan. Als ze geen geld hadden, dan konden de dorpingen 'op de pof kopen', ook al zo'n uitdrukking uit een lang vervlogen tijd.

De opkomst van grote warenhuizen

Al rond 1900 werd de noodklok geluid rondom de kleine middenstand. Vanuit die tijd dateert de opkomst van de grote warenhuizen, waarvan de Winkel van Sinkel, met zijn uitgebreide assortiment, spreekwoordelijk zou worden. Het is opvallend hoeveel van die nieuwe winkels gesticht werden door migranten uit Duitsland. Ga maar na: Vroom en Dreesmann, Peek en Cloppenburg, Kreymborg, Hunkemöller: ze kwamen allemaal uit Duitsland, begonnen klein, maar zouden zich al snel ontwikkelen tot grote warenhuizen die de kleine middenstand volledig uit de markt zouden drukken. Zelfstandige winkels zijn er nu nauwelijks meer over. De meeste winkels zijn aangesloten bij of onderdeel van grote winkelketens zoals Livera, Albert Heijn en Blokker. De kleine zelfstandige winkels konden steeds moeilijker opboksen tegen het grootwinkelbedrijf, dat de producten veel goedkoper en efficiënter kon aanbieden. Ook deed de supermarkt zijn intrede, waardoor de bediening achter de toonbank werd ver-

vangen door zelfbediening met een mandje of kar, in paden met een overvloed aan strategisch opgestelde producten.

De grote klap viel eind jaren vijftig, begin jaren zestig. De sector saneerde. De kleine middenstand werd voltooid verleden tijd of moest zich specialiseren als ambachtelijke banketbakker of speciale keurslager. Maar ook de supermarkten gingen zich specialiseren in dit specifieke marktsegment. Zo kunnen de meeste supermarktketens tegenwoordig bogen op een keurslager in eigen huis.

Reconstrueren van de geschiedenis

Om de geschiedenis van een dorp of stad tot leven te brengen, kun je eigenlijk niet om de middenstand heen, die het dagelijks leven in een dorp zozeer kleur gaf en bepaalde. Het is echter niet eenvoudig om alle gegevens boven tafel te krijgen. Het is zelfs niet eenvoudig om een volledig overzicht te krijgen. De adresboeken, de Gouden Gidsen van toen, die bedoeld waren om een overzicht te geven van wat je waar kon kopen, bieden dan uitkomst. Van de meeste grote en ook wel kleinere steden zijn dergelijke adresboeken bewaard gebleven, met behulp waarvan je een reconstructie kunt maken van de aanwezige winkels in een bepaalde periode. Ook de bevolkingsregisters bieden soms uitkomst. Kleurrijker en informatiever zijn de advertenties in de kranten, waarin de winkels hun producten aanprijzen. Je krijgt daar enig zicht op de zaken die verkocht werden.

Thimo de Nijs wijst in zijn onderzoekshandleiding nog naar een reeks van andere, soms onverwachtse bronnen, zoals bijvoorbeeld boedelbeschrijvingen, faillissementsdossiers en archieven van de Kamer van Koophandel of van plaatselijke middenstandsverenigingen. Ook is in de topografische atlanten van de gemeentearchieven wel wat beeldmateriaal bewaard gebleven, al waarschuwt De Nijs ervoor dat de meeste van deze foto's geposeerd zijn, met andere woorden in scène zijn gezet. Dit geldt in nog versterkte mate voor de schoolplaten met nostalgische afbeeldingen van de winkelinterieurs. Heel bekend zijn de platen van Cornelis Jetses. Tenslotte zijn er natuurlijk de materiële resten, de winkelpanden zelf, maar ook de inboedels die soms in kleine musea bewaard zijn gebleven.

De producten werden afgewogen en in een puntzak verpakt.

Speciale vermelding verdient nog de methode van *oral history*: het interviewen van bijvoorbeeld oud-winkeliers over het verleden. *Oral history* geeft je de gelegenheid om in de huid van de geschiedenis te kruipen, omdat je de winkeliers (en ook de klanten van toen) kunt vragen hoe ze de geschiedenis beleefd en ondergaan hebben. ▀

Meer informatie:

- Thimo de Nijs, *Op zoek naar de verdwenen middenstand. Handleiding voor onderzoek naar de detailhandel* (Uitgeverij Verloren, Hilversum 2007)
- Art de Vos, *In de Winkel van Sinkel is alles te koop. Tweehonderd jaar boodschappen doen* (Uitgeverij Scriptum, Schiedam 2008)

Laatste parlevinker Wim van Hooren gestopt

Onlangs werd afscheid genomen van Wim van Hooren, de laatste parlevinker van Nederland. Nu de laatste parlevinker met pensioen is, blijft er een leegte op de Maas bij het Limburgse Belfeld achter. We togen naar Limburg voor een laatste tocht op het schip *Time is money*.

Het kan en mag niemand ontgaan zijn: Nederland heeft geen parlevinker meer. In verschillende media, waaronder het televisie Journaal werd aandacht aan dit nieuws besteed. In het Noord-Limburgse landschap is Belfeld aan de Maas, onder Venlo, snel gevonden. Wie de weg naar de laatste parlevinker vraagt, krijgt snel gehoor. Immers, Wim van Hooren mag dan vaak op zijn schip vertoeven, toch is hij één van de VIPS van Belfeld. Het dorp is trots op deze inmiddels bekende Belfelder. Behulpzaam wordt de weg naar 'oens Wim' gewezen.

Vanuit zijn hoog gelegen woning heeft hij een meer dan fantasieus uitzicht over de Maas. Het vormt tevens een strategische locatie om de schippers, dus zijn klanten, in de gaten te houden. Als een soort brandwacht staat de parlevinker constant op scherp. Als hij door de schipper wordt opgeroepen, komt hij onmiddellijk in actie. Vroeger gebruikten de schippers een scheepsbel of de luchthoorn. Tegenwoordig bellen ze op of knippen met de schijnwerpers. Ook wordt nog wel van de marifoon gebruik gemaakt. Zijn schip ligt binnen handbereik. Hij start de motor en vaart dan naar het schip. Immers, de klant is koning. Altijd is hij in voor een praatje. De meeste schippers zijn christelijke, eenvoudige en hardwerkende mensen. Aan boord is meestal geen televisie. Bijna vijftig jaar zorgt de geboren en getogen Limburger voor het natje en droogje van de binnenvaartschipper.

Parlevinker

Na de koffie met Limburgse vlaai gaan we aan boord van het schip *Time is money*. Hoog in de kleine stuurhut navigeert Wim

van Hooren behendig zijn motorboot. De boot met een lengte van elf meter is 3,60 meter breed en 1,40 meter diep. De 88 PK tellende *lister* motor wordt gestart en even later doorklieft de parlevinker stroomafwaarts de golven van de Maas.

Het is duidelijk: hier is Wim in zijn element. Aanleiding voor de kennisvraag met bonuspunten. Wat is een parlevinker? 'Eigenlijk is het een kruidenier op het water. Een soort varende SRV-man. We hebben de eerste behoefte aan levensmiddelen aan boord.' Een parlevinker werd op de rivieren 'zoeterman' of 'scheepszoetelaar' genoemd. In de havengebieden gold 'kadraaier' of 'kaaidraaier' als benaming. Een zoetelaar of zoetelaarster verwijst ook naar een marketenster, die met name in het leger actief was.

De passerende schepen vragen met marifoon om even langs zij te komen. Soms bellen ze per mobiele telefoon hun bestelling door. Tot de laatste centimeter is het vaartuig volgepakt met een variatie aan goederen. In een koelcel is vlees opgeslagen. Verder kratten met verse groente, brood, fris- en sterke drank en natuurlijk échte Limburgse vlaai. Verder tijdschriften, waaronder het bekende blad *Schuttevaar*. Voor de liefhebbers is ook de *Playboy* te koop. Wie goed kijkt komt nog meer tegen: van kranten, lucifers, eieren tot toiletpapier.

Een bezoek aan de varende winkel van Wim blijkt één grote verrassing. De boot puilt dermate uit, dat kratten met lege flessen op het dak balanceren. De parlevinker ademt de sfeer van een marskramer die allerlei spullen aan huis verkocht. Met zijn neus in de wind en de zon in zijn gebruinde gezicht kan de dag niet meer kapot. Fraaie horizonnen wisselen elkaar af. Als schepen passeren gaan de handen van de schippers als teken van herkenning omhoog. De schippers kennen parlevinker Wim met zijn markante boot. Wim kent bijna iedere boot en zijn schippers. Gedreven vertelt hij dat hij 44 jaar als parlevinker actief is. Hij volgde zijn vader op, die 32 jaar dit bijzondere beroep uit-

Tekst:

Hans van den Eeden

Foto's

Jean Michel van Braak

oefende. 'Naast de minister-president en de koningin oefen ik mogelijk het uitzonderlijkste beroep van Nederland uit. Dat gold ook voor mijn vader.'

Varende winkel

In 1932 startte zijn vader met het verkopen van brood, groente, klompen en handschoenen. Hij deed dit vanuit een roeiboet. Omdat er toen maar één sluis bij Belfeld was, moesten de schippers lang wachten om geschut te worden. Dan kwam de parlevinker per roeiboet langs zij. Op de Maas waren toen meer parlevinkers actief. Ieder had zijn eigen werkgebied dat ook werd gerespecteerd. De schippers hadden toen aanzienlijk meer tijd. Rond 1934 werd de roeiboet door de motorboot *Time is money* vervangen. Omdat het een open boot was, moest deze iedere avond worden leeggemaakt. Later werd deze boot van een overkapping voorzien. In 1962 werd de huidige boot aangeschaft. 'Als kind vond ik het fantastisch om met mijn vader mee te varen. Tijdens de vakanties was ik ook veel op de boot te vinden. Het aanleggen bij de schepen was een soort avontuur waar ik zelf de hoofdrol in speelde. Ik genoot van het leven op het water. Dat doe ik nog steeds.'

Een parlevinker is een varende kruidenier.

Vanaf 1963 begon Wim als assistent van zijn vader. Wim is zich bewust dat de parlevinker een lange traditie heeft. Parlevinkers voeren op de grote rivieren en de meren. Ook in de havens waren deze varende kruideniers vaak te vinden. Naast de binnenvaart hadden de parlevinkers inkomsten uit de toeristische sector. Met name in de watersportgebieden van Friesland werd dit een groot succes. Tot enkele jaren geleden waren nog enkele parlevinkers verspreid over Nederland actief. Dat is nu verleden tijd. Het verdwijnen van de laatste parlevinker heeft ook een internationale betekenis. Wim van Hooren vertelt dat met hem ook de laatste parlevinker in Europa is verdwenen. Een parlevinker lijkt een vrij beroep, maar dat is betrekkelijk. Het hoofd doel blijft geld verdienen. Het is een spagaat tussen de vrijheid in de buitenlucht en het leveren van producten.

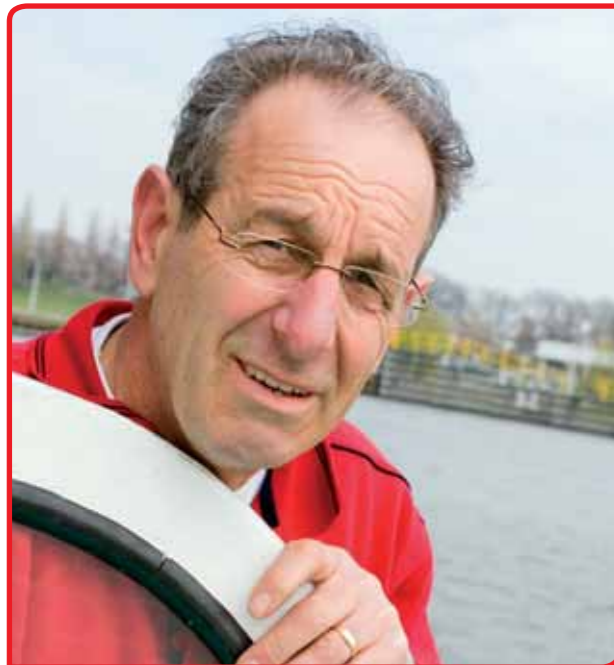
De laatste parlevinker in Nederland is gestopt.

Stroomafwaarts

We varen stroomafwaarts richting het sluiscomplex van Belfeld. Wim heeft hier een vaste ligplaats. Ook is hij kind aan huis. Als hij het complex betreedt, zijn er warme woorden en altijd is er koffie. Hij wijst naar de batterij monitoren waar de schepen in de verschillende sluizen worden gesignaleerd. De sluis markeert ook het eindpunt van de regio van de parlevinker. Maar welke functie hebben de sluis en de stuw in relatie tot de Maas? De Maas ontspringt als regenrivier in de Franse hoogvlakte nabij het Franse dorpje Pouilly. De Maas komt duizend kilometer verder in het Hollands diep uit. De eerste 500 kilometer stroomt de Maas door Frankrijk. Daarna zo'n 200 kilometer door België en 300 door Nederland. Wanneer de Maas Nederland bereikt vormt zij over een afstand van 46 kilometer een natuurlijke grens tussen Nederland en België. Het verschil in hoogte bedraagt 44 kilometer vanaf het punt waar de Maas Nederland binnenkomt. Als het weinig regent zou de Maas in feite leeg kunnen lopen. Daardoor zou geen scheepvaartverkeer meer mogelijk zijn. Dit wil de Nederlandse overheid kostte wat kost voorkomen. Om dit te regelen zijn zeven stuwen aangelegd. Deze stuwen bevinden zich in Borgharen, Linne, Roermond, Belfeld, Sambeek, Grave en Lith. Via een trapsysteem wordt het waterniveau beheerst.

De sluis van Belfeld

Bij sommige sluisen wordt elektriciteit opgewekt. De omgeving van de sluis vormt het trefpunt van de parlevinker om zaken te doen. De uitnodiging van het afscheidsfeestje van Wieme hangt pontificaal op het prikbord. Daarna vervolgen we stroomafwaarts weer de Maas. Het ritme van de motor wordt verstoord als hij mobiel door de tanker Heliotroop wordt opgeroepen. Het schip mindert vaart. Behendig legt Wieme zijn schip langs zij. Tijd voor een praatje met de bemanning. 'We hebben gelezen dat je stopt. Dat vinden we heel erg jammer'. Even later wordt de bestelling, die bestaat uit frisdrank en alcohol, aan boord gehesen. Later herhaalt zich het tafereel met het binnenvaartschip Ovatie. Schippersvrouw Jan Ursinus begroet Wim van Hooren hartelijk. Ze kennen elkaar al jaren. Haar ouders kochten ook al zestig jaar geleden van de vader van Wim. Na het bestellen van artikelen wordt royaal tijd uitgetrokken voor een babbel op het water. 'We hebben in *Schuttevaar* gelezen dat je stopt. Ik begrijp dat goed. Er komt ook nog een afscheidsreceptie heb ik

Wim van Hooren

begrepen. We doen ons best om daarbij te zijn', wuift Janny als de trossen los zijn. Want het binnenvaartschip moet verder naar Rotterdam.

Hij kijkt nog even achterom naar 'zijn' sluis van Belfeld. Het roept bij Wim herinneringen op toen tijdens een stormnacht in november 1980 zijn schip op hol sloeg. Gelukkig was er niemand aan boord. Wim lag vredig naast zijn vrouw Hanny te slapen. 'Het was een dermate zware storm dat ons schip is losgeraakt. Ik heb niets gemerkt. Maar het schip is toen over de sluis geslagen. Daarna kwam het in de stuw terecht.'

'We zijn toen enorm geschrokken. Alle spullen en waar lagen op de bodem. Toen we het schip hadden geborgen, realiseerden we ons pas wat er gebeurd was. Gelukkig vielen de beschadigingen mee. Als ik hier op deze supermoderne sluis ben, dan moet ik nog regelmatig aan dit voorval terugdenken. Tijdens het praten over het verleden komen meer herinneringen los. De parlevinker vaart in principe gedurende het gehele jaar alle dagen van de week. Het leven met soms wel zestig uur per week is hard. Dat we om vijf uur 's morgens al op het water zaten, was meer regelmaat dan uitzondering. Dit komt omdat de schippers ook vroeg op zijn. Man en vrouw kunnen elkaar afwisselen. Maar het avontuur en het contact met de schippers maakt veel goed.'

Lief en leed

In de loop der jaren bouwde Wim een erg goed contact met de schippers op. Zo kreeg hij veel lief- en leedkaarten van geboorte, huwelijk en overlijden. Vaak werd Wim aan de wal gebeld met het verzoek een pakje op het postkantoor op te halen of te brengen. Behulpzaam stelde hij zich op. Het zijn deze hand- en spandiensten die het leven voor Wim en de schippers zo bijzonder maakte. Naast varende winkelier is de parlevinker net zo goed schipper. Bij mist en zware storm moet je goed uitkijken. Soms wordt een vaarverbod ingesteld. Wat het weer betreft waren de warme zomers niet altijd een pretje. Veel te warm. Veel waardering heeft hij voor de schippersvrouwen. 'Het leuke is dat zij meestal aan het roer staat als een schip de sluis binnenvaart. Vrouwen schijnen daar toch een betere feeling voor te hebben.'

De schippers doen vanaf hun schip boodschappen.

Hoogtepunt was toen in 1976 een bruidspaar een tochtje met de parlevinker over de Maas maakte. Het was een leuke tocht weet hij zich nog te herinneren. Wim herinnert zich ook moeilijke momenten. Als voorbeeld noemt hij hoe vanaf een schip een overleden man naar de wal moest worden vervoerd. Ook werd zijn boot gebruikt om de as van een overledene uit een urn over de Maas uit te strooien.

Het zijn juist deze kleinschaligheden die tot de voltooid verleden tijd zullen behoren. De scheepvaart op de regenrivier de Maas is sterk veranderd. Vroeger had je veel varende families. Man en vrouw runden het bedrijf en de kinderen zaten op het schippersinternaat. Veel schepen hebben plaatsgemaakt voor grotere schepen. Wim heeft de ontwikkeling van dichtbij meegemaakt. Steeds meer echtparen kiezen voor een huis op de wal. Steeds meer vrouwen hebben plaatsgemaakt voor matrozen. Met weemoed denkt Wim terug aan de topjaren van de jaren vijftig en zestig.

Binnenscheepvaart verandert

'Op de Maas voeren alleen al tussen Nijmegen en Maastricht voeren zestien parlevinkers. Ze verdienen stuk voor stuk een goed belegde boterham. Iedere sluis had een parlevinker. Belfeld had toen één sluis. Dat betekende dat schepen soms wel twee of drie dagen moesten wachten.' Verder is de klandizie de afgelopen jaren sterk afgenomen. In de jaren zestig waren er soms wel honderdvijftig klanten op één dag. Nu zijn het er maximaal twintig. Hij vertelt dat het aantal alternatieve vaarroutes ook sterk is toegenomen. Ook zijn de schippers meer aan tijd gebonden. Ze stoppen nauwelijks meer bij de sluis en varen als het even kan stevig door. Tegen de stroom in hield Wim van Hooren het langer vol dan al zijn collega's. In het verleden werden de goederen zonder btw aan de schippers geleverd. Dat was lucratief voor de binnenschippers. Het was de Europese Unie die tegen het taxfree en accijnsvrij kopen in het geweer kwam. Enkele jaren geleden moesten de schippers, tot hun ongenoegen, btw en accijns gaan betalen. Het gaat hierbij om goederen die voor privé-gebruik worden aangeschaft.

Wim kijkt met plezier terug op zijn periode als parlevinker. Even leek het er op dat zijn zoon zijn functie zou overnemen. 'Het is economisch niet rendabel. Ik geef mijn kinderen groot gelijk dat ze hier niet voor kiezen. Natuurlijk doet dit afscheid me emotioneel veel. Ik zal zeker de contacten met de schippers op het water missen. De afgelopen jaren heb ik door mijn werk weinig contacten in Belfeld kunnen opbouwen. Daar heb ik nu meer tijd voor. We wonen hier op een markante, maar ook kwetsbare plek. Twee keer hebben we een overstroming meegemaakt. Het water stond hoog. Het zijn samen met tal van ervaringen en herinneringen die ik koester.'

'Als ik afscheid genomen heb, dan heb ik weer tijd voor mijn hobby's en mijn vrouw.' De hamvraag blijft: wat gebeurt er met de fraaie motorboot *Time is Money*? 'De boot zou in een museum veel bekijks hebben', oppert hij. Wie weet. ▶

Brabantse Dag in Heeze

Het Brabantse Heeze maakt zich op voor de eenenvijftigste editie van de Brabantse Dag. Van 23 tot en met 31 augustus zal in het dorp het spraakmakende cultuurfestival worden gehouden. Absoluut hoogtepunt is de unieke cultuurhistorische optocht. Na vijftig jaar staat Heeze vol trots opnieuw op scherp.

Wie voor het eerst de Brabantse Dag in Heeze bezoekt is verrast. Deze verrassing wordt gevoed door het cultuurhistorische karakter van de manifestatie. Een bezoeker die eenmaal de smaak van Heeze te pakken heeft, blijft terugkomen. De Brabantse Dag heeft een lange en boeiende geschiedenis. In 1958 werd in Heeze het initiatief genomen om jaarlijks een groots folkloristisch evenement in de vorm van een optocht te organiseren.

De Brabantse Dag zit in de genen van het dorp Heeze.

Een comité werd gevormd en door het succes werd in 1962 een stichting opgericht. Snel daarna werd deze optocht uitgebreid tot een meerdaags evenement. En zo was de langste dag van Brabant geboren. De optocht werd uitgebreid met een kunstmarkt, ambachtenmarkt en andere activiteiten. In 1963 werd gestart met de uitgifte van een boekwerkje met betrekking tot het gekozen thema. Tijdens de vijftienvijftigjarige editie werd in een tuin bij het gemeentehuis van Heeze een fontein geplaatst. Ook werd in de voorgevel van Café De Zwaan, het geboortehuis van de Brabantse Dag, een gedenksteen aangebracht. De Brabantse Dag ontwikkelde zich tot het spraakmakendste cultuurhistorische festival van Europa.

Het verleden als inspiratiebron

Absoluut hoogtepunt is en blijft de optocht. Tijdens deze optocht halen de ruim tweeduizend deelnemers het beste uit zichzelf. Dit geldt op het gebied van wagenbouw, techniek,

grime en kleding. De afgelopen halve eeuw lieten de deelnemers zich inspireren door tal van maatschappelijke thema's. Deze thema's liepen uiteen van Brabantse folklore, Jeroen Bosch, Pieter Bruegel, scheld- en spotprocessie tot bijgeloof. Vorig jaar was het thema 'Brabants Goud'. Het thema voor dit jaar is 'Vol van water'. Tijdens de eerste zes jaren stond het boerenleven in de optocht centraal. Vanaf 1964 werd gewerkt met een jaarlijks wisselend thema dat ontleend werd aan het verleden. De nadruk lag op de periode van de late Middeleeuwen tot de Tweede Wereldoorlog. Dit met een zekere voorkeur voor de Bourgondische periode en de tijd rond 1900, aldus Peter Nissen in het gedenkboek *Een Gouden Cultuurfestival*.

Bij de keuze van de thema's worden de deelnemers gestimuleerd om dit in een eigentijdse vorm uit te werken. Hierbij werd en wordt de fantasie, creativiteit en voor de humor stevig geprikkeld. Ieder jaar gaat de speciale Themacommissie met de

Tekst:

Hans van den Eeden

Aan de Brabantse Dag doen veel inwoners van Heeze mee.

Fantasie, creativiteit en humor worden geprikkeld.

wagenbouwers hiertoe een uitdaging aan. De Themacommissie gaat met regelmaat in conclaaf om te brainstormen over een thema. Ieder jaar wordt het thema voor volgend jaar bekend gemaakt.

Volgens bestuurslid Ton Spoelder moet een thema aan verschillende normen voldoen. Zo moet het aansprekend zijn. Verder moet het een relatie leggen tussen de historie van het Hertogdom Brabant de provincie Brabant. Tevens moet het thema tijdens de optocht praktisch uit te beelden zijn. In de praktijk geven de thema's veel keuzevrijheid. In het boek *Een Gouden Cultuurfestival* schrijft Ad Maas dat dit niet altijd goed werkte. 'De gekozen en uitgebeelde thematiek verschoof geleidelijk aan van een heemkundige folkloristische optocht naar een cultuur-

historisch spektakel. Ook was er sprake van een meer monumentale naar een meer theatrale presentatie. Dus een overgang van statisch naar een dynamische uitbeelding. Van accent naar bouwwerk naar accent op het spel. Belangrijk is de aandacht voor het historisch perspectief: een relatie met de historie van Brabant.'

Elke groep werkt het thema op zijn eigen manier uit

Er werken gemiddeld honderd tot honderdvijftig vrijwilligers aan een wagen. Zowel jong als oud helpen, ieder op zijn eigen manier mee aan het bouwen van de twintig wagens. Maar ook moet er veel werk worden verzet bij het ontwerpen en naaien van kleding. Menig uurtje wordt besteed om de kleding tip top in orde te maken.

'In Heeze hebben we na vijftig jaar een enorme traditie met het bouwen van wagens. Het stokje wordt door de ouders aan de kinderen doorgegeven. Voor de wagenbouwers is het ontwerp van de wagen niet vanzelfsprekend. Mede door de ervaring van de afgelopen vijftig jaar bieden de thema's royale kansen om te associëren. Om dubbele uitwerking van het thema te voorkomen, houdt de Themacommissie contact met de wagenbouwers. In de praktijk betekent het dat de wagenbouwers los moeten komen van de werkelijkheid. Een gevolg is veel discussie. Het onmogelijke wordt vaak mogelijk gemaakt. Altijd worden vooraf schetsen en voorlopige werktekeningen door de bouwers gemaakt. De bouwers werken in schuren, erven, loodsen en weilanden. Vaak is er een vaste bouwploeg van mannen en vrouwen. Ook veel jongeren helpen enthousiast met hamer, lasapparaat, slijptol en boormachine mee. Geheel in de traditie

worden thermoskannen en worstenboordjes naar de werkplaats meegenomen. En voor de latere uurtjes is er altijd wel een kratje bier in de buurt. Tijdens deze momenten komen de verhalen los en worden ervaringen uitgewisseld.'

Het hele dorp zet zich in

Buurtschappen strijden fel met elkaar om de hoofdprijs. 'Bij ons is het natuurlijk een hele eer om de eerste prijs te winnen. Maar het gaat om het meedoen. Indien het nodig is, helpen we elkaar. De inzet van het dorp is dat de Brabantse Dag een groot succes moet worden', aldus Ton Spoelder. 'Veel bouwers werken tot laat in de avond door. De volgende dag staan ze vaak weer vroeg op om de file bij Eindhoven te ontwijken.' Spoelder bedrukt dat de voorbereidingen van de Brabantse Dag net zo belangrijk zijn als de manifestatie zelf. De Brabantse Dag is heel diep in Heeze

Het is een unieke kans voor de jongeren in Heeze om op een ludieke wijze met cultuur bezig te zijn.

De afgelopen vijftig jaar zijn al heel wat thema's uitgebeeld.

verankerd. Veel mensen kennen Heeze om deze succesvolle manifestatie.'

'De Brabantse Dag zit in wezen in de vezels en de genen van het dorp. Nooit zal er op een inwoner tevergeefs een beroep worden gedaan. De ruim tweeduizend vrijwilligers maken samen de activiteit. Een belangrijk deel van het jaar zijn we aan de slag. Het is één grote vriendengroep en de saamhorigheid is enorm. Dit heeft een enorme positieve uitstraling in de gemeenschap. Het leuke is dat kinderen ook meehelpten. Ze schilderen wat en gaan dan weer bij de wagens spelen terwijl hun ouders verder werken. Dat geldt ook voor de jongeren. Op een actieve en positieve wijze betrekken we ze bij een dorpsactiviteit. Jongeren hoeven zich bij ons niet te vervelen. Het aardige is dat de jeugd op een jonge leeftijd al met verschillende aspecten van cultuurhistorie in aanraking komt. Spelenderwijs komen ze in aanraking met de geschiedenis. In de sfeer van *living history* spelen ze zelf de hoofdrol. Dit gevoel en deze emotie blijft hun levenslang bekliven.'

Vijftigduizend bezoekers

'Iedereen levert binnen zijn eigen mogelijkheden een bijdrage aan het succes', tekent Ton Spoelder aan. 'Wie zijn oor in Heeze te luisteren legt, kan en mag er niet om heen. Naast het feitelijk bouwen en organiseren zijn de dorpsbewoners trots op hun Brabantse Dag. Altijd worden vakanties daarop aangepast, want niemand van het dorp wil deze culturele uitspatting van formaat missen. Bovendien krijgt niet ieder dorp op een dag vijftigduizend mensen over de vloer. De meeste bezoekers komen uit een ruime regio tot honderd kilometer. Gezien de betrokkenheid met het Hertogdom Brabant betekent dit dat ook veel Belgische zuiderburen aanwezig zijn. Ook kan de Brabantse Dag rekenen op bezoekers uit Duitsland.'

Iedereen in Heeze heeft mensen in de familie of vriendenkring die één doel hebben: de dag tot een groot succes maken. Veel ouderen staken menig vrij uurtje in het bouwen van de wagens. Nu staan ze te glunderen langs de weg en wuiven naar hun kinderen en kleinkinderen.'

Vijftig jaar

Ton Spoelder benadrukt dat de Brabantse Dag de afgelopen vijftig jaar een enorme ontwikkeling heeft doorgemaakt. De Dag begon eerst als een traditionele eendaagse optocht. Later volgden meer nevenactiviteiten met een duidelijke culturele inslag. De huidige situatie is dat negen dagen lang het grootste cultuurhistorische festival van Europa wordt georganiseerd. Ondanks de grote sociaal-culturele verschillen in Noord-Brabant levert de Brabantse Dag een bijdrage aan het bevorderen van het Brabants eigen. Uit een onderzoek van het PON zou Brabant staan voor gezelligheid, gemoedelijkheid en behulpzaamheid. Vast staat dat al deze elementen in de Brabantse Dag zijn terug te vinden. Het bijzondere van de Brabantse Dag is dat deze zich zowel richt op het Belgische Hertogdom Brabant als op Noord-Brabant. Het is een Brabantse verwantschap die cultuurhistorisch en sociaal-cultureel meer mogelijkheden biedt. Duidelijk is wel dat de Brabantse Dag daar een bijdrage aan levert. ▶

Meer informatie: www.brabantsedag.nl

Alledaagse dingen

Tekst Ineke Strouken

Geboorte

Het is een bekend straatbeeld: een ooievaar die een kindje komt brengen. Het is een teken dat er in dat huis een kindje is geboren. De ooievaar is een geluksbrenger en werd na de geboorte van Koningin Juliana bekend als kindertjesbrenger.

De tentoonstelling *Douw, Douw, Kiendje* is tot en met 25 januari 2009 te zien in Museum van de Vrouw, Cultureel Centrum De Plats, Plats 1 in Echt (www.museumvandevrouw.nl)

Foto: Kees Krick. Nationale Beeldbank

Erfgoedonderwijs

Erfgoededucatie is geen vak op zich, maar kan wel helpen om de lesstof van andere vakken te verlevendigen. Dit boek geeft leerkrachten inzicht hoe zij erfgoed-educatie effectief in het basisonderwijs kunnen integreren.

Merel Thomése, *Erfgoedonderwijs op de basisschool* (Van Gorcum, Assen 2008)

Eten van het land

Alma Huiskens streeft er naar om te leven in samenhang met Moeder Aarde. Daarom zijn haar moestuin en boomgaard in Groningen haar grote liefde. In haar boek *Leven van het land* biedt zij haar ervaringen, herinneringen, verhalen en recepten aan om zelf te telen en nog groener te leven. Zij volgt hierbij het ritme van de seizoenen.

Alma Huiskens, *Leven van het land. Genieten van een groener leven* (Fontaine, 's-Graveland 2008) www.almahuiskens.nl

'Ooievaar, lepelaar, takkendief,
Ooievaar heeft kindertjes lief,
Ooievaar, lepelaar, takkendief,
Breng een kindje in de wieg,
Euver, euver, pielepoot,
Breng een kindje in moeders schoot.'

Zuiderzeeleven

De Zuiderzee was een relatief ondiepe zee, maar het kon er behoorlijk stormen. In weer en wind stond de schipper aan het roer. Het leven aan boord kende een eigen ritme. In een kleine ruimte moest geleefd en gewerkt worden. De mannen zaten op hun hurken voor de kachel om warm te worden. Wilden ze naar de wc dan gingen ze buiten boord hangen. Aan boord werd er veel gezongen.

Ingeborg Wind, *Het vergeten leven Rond de zuiderzee* (Terra, Arnhem 2008)

Boodschappen doen

Boodschappen doen voor de lol en dingen kopen die je eigenlijk niet nodig hebt, is iets van de laatste tijd. De vele winkels zijn pas ontstaan toen mensen meer gingen verdienen dan dat zij nodig hadden om te overleven. Inmiddels zijn de thuisventers en buurtwinkels overgenomen door de grote warenhuisketens.

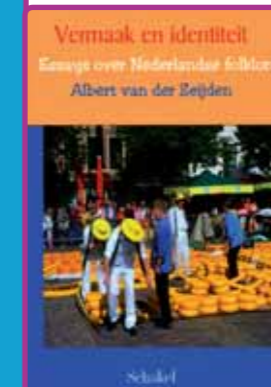
Art de Vos, *In de winkel van Sinkel is alles te koop. Tweehonderd jaar boodschappen doen* (Scriptum, Spaarnestad 2008)

Folklore

Folklore is een populair tijdverdrijf in Nederland. De kaasmarkt in Alkmaar is een toeristische attractie van de eerste orde. Heeze heeft zijn Brabantse dag, Overijssel viert de Stöppelhaene en in het Limburgse Venlo organiseert men traditioneel een feestelijke optocht rondom het legendarische reuzenpaar Valuas en Guntrud. Dit boek gaat over de maatschappelijke en historische betekenis van folklore, de volkscultuur 'van vroeger' opgevoerd voor een hedendaags publiek.

Albert van der Zeijden, *Vermaak en identiteit. Essays over Nederlandse folklore* (Utrecht 2008) www.uitgeverijchakel.nl

Tulenfeest hoort bij kermis

Wieringer tuul is een bijzonder broodje

Met het Tulenfeest van de Wieringer Sanghers en Wieringer Dangers in de Hippolytuskerk is een oude traditie nieuw leven ingeblazen. Op de zondag van de Wieringer kermis krijgen alle kerkgangers na afloop van de folkloristisch getinte dienst, waarin gezelligheid voorop staat, een warme tuul, een soort witte kadet, met zoute roomboter en ham. De tulen worden uitgedeeld door de burgemeester.

In streekdracht smeren de vrouwen de tulen.

De Wieringer kermis begint nog steeds op de laatste donderdag in juli. Voor veel Wieringers is de kermis een jaarlijks terugkerend feest waar zij naar toe gaan, al loopt het bezoekersaantal van jongere generaties duidelijk terug. Rondom de kerk en in de winkelstraat staan vijf dagen lang diverse kermisattracties opgesteld en in alle cafés is live muziek.

Folklorekostuum

De kermis heeft met het Tulenfeest eveneens een folkloristische invulling gekregen, waar jaarlijks honderden liefhebbers op af komen en waaraan veel vrijwilligers in folklorekostuum meewerken. Zoals mijn zus en ik, die niet bij de dans- of zanggroep zijn aangesloten, maar die wel willen meewerken aan het in stand houden van de folklore op Wieringen. Als inmiddels veertigplussers behoren wij, buiten een groepje kinderen om, tot de jongste vrijwilligers. Er zijn vrijwel geen jonge jongens en meiden die klederdracht dragen. Iets waarover de vergrijzende zang- en dansgroep zich wel zorgen maakt.

Kanten schortjes

Eén keer per jaar trekken wij het Wieringer pak aan en gaan wij, met onze mooie witte met kanten versierde en stijf gesteven schortjes om, aan het werk in de kerk. Om tulen te smeren. Warme tulen, zo uit de oven bij de bakker vandaan. Een tuul is een beetje hoge vierkante kadet, gemaakt van veredeld witbrood, met een klein knapperig kapje. Met de tulenmerrekt (-markt) werd op de laatste donderdag van juli elk jaar de kermis ingeluid.

Tulenmerrekt

Het uitdelen van tulen werd van oorsprong gedaan door de tiendenheer, die jaarlijks een tiende van de opbrengst van de oogst kreeg tijdens de tulenmerrekt of tulendag op donderdag. Kerkeraad en magistraten namen dan om tien uur 's morgens plaats in de banken van de kerk en terwijl het orgel speelde, trad de bevolking de kerk binnen aan de zij-ingang en na een rond-

Tekst

Marion Lont

Foto's

Adam Landman

gang door de kerk mochten ze er onder de toren weer uit. Daar stonden de bakkers klaar met hun kriel (broodmand) en gaven zij aan iedereen een tuul, beschrijft Jo Daan in *Wieringer land en leven in de taal* dit specifiek Wieringer gebruik. En ook F. Allan beschrijft de tulenmarkt of kermis in de gemeente Wieringen als vermaak voor de eilanders.

Tiendenrecht

In 1895, toen het tiendenrecht al werd afgekocht, werd met het uitdelen van de tulen gestopt. Zelf was ik erbij, toen de ondernemende Riekje Lont-Moermond van souvenirshop De Wolkenkrabber de oude traditie zo'n dertig jaar geleden voor het eerst weer nieuw leven inblies. Toen danste ik met een grote groep dansmariëkes op popmuziek op het ovaal van de autoscooters, waarin die eerste jaren de tulen werden uitgedeeld.

Tulen zijn kleine witte broodjes met weinig korst.

Omdat mijn oma bij de Wieringer Sanghers zong, werd ik opnieuw gevraagd om bij de tulendienst te helpen, toen het Tulenfeest in de kerk werd opgezet. De taak van mij en mijn zus is om de warme tulen eerst van elkaar af en daarna open te trekken, er vervolgens een flinke lepel vol zoute boter in te smeren en daar een dikke plak ham op te leggen. Dan kan de tuul weer dichtgeklapt worden. De tulen worden op een servetje aan alle aanwezigen bij het folklorefeest uitgedeeld. Voor het uitdelen worden de burgemeester of andere lokale mensen met aanzien uitgenodigd.

Het eten van een tuul in de kerk, is iets waar veel bezoekers van de folkloredienst naar uitkijken. Een tuul is namelijk een broodje dat echt nergens anders wordt gebakken.

Met het Tulenfeest wordt enerzijds de traditie van het tulen uitdelen in ere gehouden, maar anderzijds ook de folklore. Hoe ziet het Tulenfeest eruit?

Wieringer liedjes

Tijdens dit jaarlijkse festijn zorgen de Wieringer Sanghers en de Wieringer Dangers een uur lang voor vermaak. De Wieringer

Een tule met boter en ham.

Sanghers hebben vaak een aantal Wieringer liedjes in het repertoire opgenomen. Eén van de zangers vertelt vooraf waar het lied over gaat en wanneer het gezongen werd. Zowel de zanggroep als de dansgroep, zijn in klederdracht.

De dansgroep laat een grote verscheidenheid folkloristische dansen zien, waaronder de Wieringer *skos*, één van de weinige Wieringer dansen waarbij rond 1900 jongens en meiden in rijen dansten. Ook hierbij wordt uitleg gegeven. De dansers worden begeleid door een aantal muzikanten op accordeon en of op de grote bas. Ze spelen de muziek waarop gedanst wordt. De muziek zorgt al snel voor een gezellige sfeer in de kerk, evenals de zang van het koor natuurlijk, waarbij vooral de mannen zich nogal eens opvallend presenteren om de lachers op hun hand te krijgen.

Het zingen en dansen wordt afgewisseld met een verhaal van een uitgenodigde dominee. Vaak wordt hierbij ingegaan op het uitdelen van het brood en het vieren van feest. Voordat het Tulenfeest met het uitdelen van een tuul wordt afgesloten, wordt door een zanggroep lid verteld wat een tuul is en hoe je een tuul moet eten. In de kerk wordt de tuul met boter en beleg dichtgeklapt, maar thuis kunnen de tulen eerst worden uitgehold om vervolgens de stukjes deeg in de boter in het uitgeholde gat te dopen.

Huppelend

Een aspect van de tulendienst dat altijd erg aanslaat, is het rondgaan van een lang lint zingende kinderen in klederdracht, die huppelend aan een touw de kerk doortrekken. Zij zingen het lied 'Louw, Louw, trek aan het touw, morgen is het kermis'. Van origine, werd dit lied dagelijks vanaf een week voor de kermis in Hippolytushoef gezongen door grote groepen jeugd die zich aan een groot stuk touw vasthielden en joelend door het dorp trokken. Dit rondtrekken was een groot feest. De kinderen kwamen er zelfs te laat door op school. En dit feestelijke effect past goed bij de opzet van de tulendienst.

De bakker komt aan het eind van de ochtend altijd zelf de vers gebakken broodjes brengen. Zijn komst wordt aangekondigd

door de hoornblaaster, die jaarlijks van de partij is. Ook dit was vroeger gebruikelijk. Al werd dan door de bakker zelf rond half twaalf op een ossehoorn geblazen om te waarschuwen dat het tweede baksel tulen gaar was. De eerste tulen die gebakken werden, bezorgde de bakker tot ongeveer 1915 vanaf zes uur 's morgens zelf.

Het uitdelen van een tuul tijdens het innen van tienden heeft op deze manier een nieuw leven gekregen. Waarbij door het Tulenfeest een oude traditie niet verloren gaat.

De tule benne gaar

Eigenlijk is de traditie om tulen te eten ook nooit helemaal weggeweest. Want hoewel de tuul jarenlang niet meer uitgedeeld werd, werden er in de vorige eeuw en ook nu nog steeds, door de bakkers wel elk jaar tijdens de kermisdagen tulen gebakken.

Bakker Edwin Bellis in Hippolytushoef houdt deze traditie als enige van de twee overgebleven bakkers in ere. Tijdens de kermisdagen klinkt om even voor twaalf uur 's middags voor de bakkerij het luid geroepen 'De tule benne gaar!'. 'Een tuul is echt typisch Wierings', vertelde hij tijdens mijn bezoek aan de bakkerij. 'Je kunt een tuul niet vergelijken met een ander broodje.'

Inschietoven

De tulen stonden toen te rijzen in de rijkast, een proces dat wel 2,5 uur duurt. De bolletjes deeg worden zo dicht tegen elkaar gezet in speciaal daarvoor bij smederij Luyt gemaakte platen, dat ze alleen maar omhoog kunnen rijzen. Daarna wordt het in een half uurtje afgebakken. Dat wordt gedaan op de stenen vloer van de inschietoven. Niet in de modernere roterende oven, daarin kan de tuul niet zoals het hoort gebakken worden.

Iedereen die thuis met de hele familie tulen wil eten, sluit om twaalf uur aan in de rij om de warme broodjes te halen. Je haalt ze op in een tas, met daarin theedoeken om ze onderweg goed warm te houden. Ze smaakten het afgelopen jaar zowel thuis als in de kerk weer best! ▶

Draaiorgels van Perlee

De familie Perlee, de beroemdste draaiorgelfamilie van Nederland, heeft haar collectie van twaalf draaiorgels ondergebracht bij het Nationaal Museum van Speelklok tot Pierement in Utrecht. De onderneming van de familie, de firma G. Perlee Draaiorgels, is het oudste draaiorgelverhuurbedrijf van Nederland, opgericht in 1875 door Leon Warnies. De familie Perlee gaat zich meer richten op het restaureren van de draaiorgels en wilde de collectie daarom museaal inzetten.

Draaiorgelverhuurders, met de familie Perlee als belangrijkste representant, speelden een doorslaggevende rol bij het ontstaan van de bloeiende draaiorgelcultuur in Nederland, begin vorige eeuw. Tine Van Leeuwen-Perlee (70) en haar zoon Leon (46) zijn naast de collectie zélf ook boegbeelden van de Nederlandse straatorgelcultuur. Zij reisden met hun draaiorgels de hele wereld over om optredens te verzorgen. Het beroemdste draaiorgel van Nederland, *De Arabier* uit de collectie van de familie Perlee, staat op de Nationale Erfgoedlijst.

De Raad voor Cultuur schreef over *De Arabier*: 'Nederland heeft in de twintigste eeuw wereldvermaardheid gekregen op het gebied van draaiorgels. Dit is vooral te danken aan de ongekende bloei van het in andere landen vrijwel onbekende straatorgel. Dat straatorgels

Het beroemde orgel *De Arabier* in Utrecht (1941)

Foto: Nico Jesse, Nederlands Fotomuseum

hier zo'n succes zijn geworden, is het gevolg van de ontwikkeling aan het begin van de vorige eeuw van een volstrekt Nederlands fenomeen: het draaiorgelverhuurbedrijf. Deze verhuurbedrijven, die de aankoop en het onderhoud van de orgels voor hun rekening namen, hebben meer dan honderd jaar de verspreiding van draaiorgels door heel Nederland verzorgd. *De Arabier* is het bekendste draaiorgel van Nederland. Door zijn successen is hij in binnen- en buitenland tot een nationaal symbool van de Nederlandse draaiorgelcultuur geworden. *De Arabier* wordt onder andere genoemd in conferenties en liedjes van bekende Nederlandse artiesten als Wim Kan en Wim Sonneveld; is regelmatig in televisieprogramma's verschenen en siert het affiche van de speelfilm 'Het wonderlijke leven van Willem Parel'. Door diverse verfraaiingen door de Firma Perlee heeft het een bijzonder, geheel eigen klankkarakter.'

De aankoop van de Collectie Perlee door het Nationaal Museum van Speelklok tot Pierement betekent dat de collectie bij elkaar blijft en zichtbaar blijft voor het publiek, en dat de orgels goed worden onderhouden en live kunnen blijven spelen.

De firma G. Perlee Draaiorgels blijft bestaan en zal in de toekomst diverse restauraties aan de Collectie Perlee in de eigen werkplaats aan de Westerstraat in Amsterdam uitvoeren. Daarnaast blijft de familie Perlee met *De Arabier* deelnemen aan concoursen en andere optredens buiten het museum en krijgt de familie Perlee telkens wisselende orgels in bruikleen voor optredens en demonstraties in Amsterdam en daarbuiten. ▶

Meer informatie:

www.museumspeelklok.nl

Feest van Carnaval tot Kerst

Feest is een onderwerp dat, letterlijk én figuurlijk, tot de verbeelding spreekt. In Museum Kranenburgh is tot 3 november de tentoonstelling *Feest te zien*. Er wordt een kleurrijk overzicht gegeven van de feestcultuur in Nederland.

Feest is één van de meest aansprekende vormen van volks-cultuur. Feesten hebben vaak een vaste plek in het jaar of zijn verbonden met belangrijke overgangen in de levensloop. Van oorsprong kerkelijke feesten als Pasen, Kerstmis en Sint Maarten worden elk jaar weer op een vast moment gevierd. Dergelijke feesten hebben vaak ook een wereldlijke pendant. Heiligenfeesten worden in de kerk gevierd, maar ook gewoon thuis of op straat. Denk maar aan een feest als Sinterklaas. Feesten hebben niet altijd een religieuze betekenis. Kermis en circus zijn bijvoorbeeld jaarlijks terugkerende vormen van vermaak, waarbij spanning en sensatie heel belangrijk is.

Naast de jaarfeesten wordt een belangrijke tweede categorie gevormd door de feesten in het kader van de levenslooprituelen. Een geboorte, een verjaardag, een huwelijk: het zijn allemaal prima aanleidingen om feest te vieren. Ook jubilea horen er natuurlijk bij. Wat dat betreft is het heel toepasselijk dat Museum Kranenburgh, in het Noord-Hollandse Bergen, haar vijftienjarig bestaan luister bijzet met een bijzondere tentoonstelling over feest. Op de tentoonstelling zijn prachtige oude én nieuwe schilderijen te zien van kleurrijke kermissen, straatmuzikanten, dansfeesten, carnaval en maskerades. De persoonlijke levenslooprituelen zijn wat minder vertegenwoordigd. Toch zijn er ook schilderijen te zien van een receptie, een bruidje en de geboorte van Prinses Beatrix.

Bont geheel

Gemeten aan het aantal schilderijen zijn het vooral de straatfeesten die het meest tot de verbeelding hebben gesproken van onze schilders. Kermis en circus zijn op afstand de meest populaire onderwerpen. Maar ook feesten als Sint Maarten, Palmvasen en Carnaval zijn op de tentoonstelling in beeld gebracht. Gastconservator Renée Smithuis, die onder meer

verantwoordelijk was voor de bijbehorende catalogus, heeft ook gezocht naar schilderijen van feesten van Nieuwe Nederlanders, zoals bijvoorbeeld het Suikerfeest. Ze heeft ze echter niet kunnen vinden. Misschien duurt het nog een generatie voordat ook deze feesten door onze schilders geportretteerd zullen worden.

In de tweede helft van de negentiende eeuw werd de feestcultuur een belangrijk thema in de beeldende kunst. Het waren de impressionisten, die als eerste meer alledaagse onderwerpen in beeld brachten met hun penselen. Ze trokken, letterlijk, de lanen in en de paden uit om op pittoreske wijze de authentieke Nederlandse feestcultuur op hun canvas tot leven te brengen.

Feest is een dankbaar onderwerp voor kunstenaars.

Maar ook in latere, opeenvolgende kunststromingen werd het thema niet geschuwd. In de tentoonstelling van Museum Kranenburgh zijn alle belangrijke kunststromingen vertegenwoordigd: het luminisme, het kubisme, het expressionisme, de Nieuwe Zakelijkheid, het realisme, het surrealisme en het populisme. Ook in dat opzicht vormt de tentoonstelling een bont geheel.

Plaatselijk

Sommige feesten zijn in heel Nederland bekend. Verjaardagen worden overal in Nederland gevierd, net zoals ook kermis overal bekend is. Andere feesten worden slechts lokaal of regionaal gevierd. Sint Maarten is heel bekend in Limburg en in Groningen en tegenwoordig ook in de provincie Flevoland. Op Palmzondag rondgaan met een Palmpaas doet men vooral in het oosten van Nederland. Stien Eelsingh (1903-1964) bracht in enkele prachtige schilderijen de palmpaasoptochten in Staphorst in beeld. Beide schilderijen zijn te zien in Museum Kranenburgh.

Tekst

Albert van der Zeijden

**Piet van der Hem,
Hartjesdag in de Jordaan
(circa 1909)
Collectie: Nardinc**

Nog weer andere feesten zijn slechts lokaal bekend. Op de tentoonstelling is een prachtig schilderij te zien uit 1909 dat de bekende kunstenaar Piet van der Hem (1885-1961) schilderde van de Amsterdamse Hartjesdag in de Jordaan. Vanaf 1907 deed Van der Hem inspiratie op tijdens zijn reizen naar Parijs, Rome en Moskou, waarbij hij, behalve voor het mondaine uitgaansleven, ook oog had voor de zelfkant van het leven in de moderne stad. Zijn schilderij van de Amsterdamse Hartjesdag past nadrukkelijk in dit genre. Op het schilderij zien wij een kleurrijke massa van frivool uitgedoste, feestvierende Jordaanse buurtbewoners. Links op de voorgrond roert een Amsterdamse straatmuzikant de grote trom. Centraal in de compositie is een uitbundig dansende Amsterdamse volksvrouw te zien.

Hartjesfeest

Het Hartjesfeest is vanouds een straatfeest in Haarlem en in Amsterdam, waarvan al uit de negentiende eeuw uitvoerige beschrijvingen bekend zijn. In zijn boek *De volksvermaken* beschrijft Jan ter Gouw het onder de naam 'hertjesdag' als een feest waarbij veel werd gedronken en dat steevast eindigde 'in

dronkenschap en zedeloosheid'. Ook in Amsterdam was de hertjesdag een feest van 'razende pret', een 'allerwoeligste dag'. In alle kroegen in de stad hing de vlag uit. De Haarlemmerdijk stond 'propvol met gepeupel'. Hertjesdag werd elk jaar gevierd op een maandag in augustus, de maandag na Maria Hemelvaart. Waar de naam hertjesdag vandaan komt, is volstrekt onduidelijk. Volgens sommigen heeft het te maken met de jacht op herten. Ter Gouw meent zelfs een voorchristelijke heidense oorsprong in dit feest te ontdekken.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het feest door de Duitsers verboden en belandde het enigszins in de vergetelheid. In 1997 werd de traditie nieuw leven ingeblazen door de plaatselijke buurtvereniging, die vond dat de Zeedijk wel een opkikker-tje kon gebruiken. Tegenwoordig wordt het feest een heel weekend lang gevierd, in het derde weekend van augustus. ▶

Meer informatie: www.museumkranenburgh.nl
Renée Smithuis, *Feest van Carnaval tot Kerst. Een bonte inventarisatie van de vorige eeuw* (Zoetermeer 2008)

Elke plek in Nederland heeft een verhaal.

Verhalen van Nederland

In oktober vindt voor de vijfde keer de Week van de Geschiedenis plaats. Dit jaar richten de evenementen zich op de 'Verhalen van Nederland'. Het is een thema waarmee de honderden culturele instellingen die deelnemen aan de Week van de Geschiedenis alle kanten op kunnen. En dat is ook de bedoeling.

Nederland barst van de kleine en grote waargebeurde verhalen. Ze zijn verbonden aan landschappen, steden, dorpen, personen en objecten. Het zijn deze 'plaatsen van herinnering' die de geschiedenis zichtbaar maken, maar de verhalen eromheen wekken het verleden pas echt tot leven. De Utrechtse Buurkerk bijvoorbeeld herbergt nu het Museum Van Speelklok tot Piere-

ment, maar in de Middeleeuwen was het gebouw om een heel andere reden beroemd. Halverwege de vijftiende eeuw liet Suster Bertken daarin op eigen kosten een cel van zo'n 3,75 bij 4 meter bouwen. Daar zou ze 57 jaar opgesloten leven en uiteindelijk ook worden begraven. In de onverwarmde ruimte liep de kluiszinares blootsvoets in een grof haren kleed. Het grootste deel van de tijd bracht ze door met bidden en mediteren, maar ze gaf ook via een venster raad aan voorbijgangers.

En een zeventiende-eeuws schilderij van Michiel de Ruijter is best leuk om even te bekijken tijdens een museumbezoek. Maar als je niet veel van hem weet, dan loop je snel verder naar meer opvallende voorwerpen. Zijn afbeelding wordt pas echt interes-

Tekst

Annemarie Hogervorst,
Anno

sant als je het verhaal van zijn leven kent en de betekenis die er in later eeuwen aan zijn persoon is gegeven. Het zoontje van een arme biersjouwder uit Vlissingen dat het weet te schoppen tot de grootste zeeheld uit de Nederlandse geschiedenis; een typisch gevalletje van krantenjongen tot miljonair. Dat verhaal geeft het wat dikkige, ernstig ogende mannetje met de lange donkere lokken opeens een heel ander gezicht.

Verbeeldingskracht

Verhalen zorgen ervoor dat we het leuk vinden om ons in het verleden te verdiepen. Door middel van museumbezoek, maar ook op andere manieren. Boeken over geschiedenis zijn de laatste jaren weer populair leesvoer door de opkomst van auteurs als Geert Mak en Annejet van der Zijl.

Thema van de Week van de Geschiedenis is 'Verhalen van Nederland'.

Zij schrijven non-fictie die wegleeft als fictie. Van der Zijls *Sonny Boy* is een bestseller vanwege de meeslepende verteltrant en het opmerkelijke verhaal: de dramatische liefdesgeschiedenis van de Nederlandse Rika, moeder van vier kinderen, en de veel jongere Surinaamse Waldemar die elkaar in 1928 ontmoetten, is bijna te bizar om waar gebeurd te zijn en tegelijkertijd heel herkenbaar.

Het zijn ook meestal de spannende of romantische verhalen die bij jonge kinderen de eerste interesse in het verleden opwekken. De meeste mensen zullen met weerzin terugdenken aan de gortdroge lijstjes met jaartallen die ze in hun hoofd moesten stampen voor de geschiedenisles. Maar de gelukkigen die als scholier een gepassioneerde geschiedenisleraar troffen, denken met weemoed terug aan de uren vol boeiende verhalen over het totaal andere leven in de prehistorie, de Middeleeuwen of de Pruikentijd.

Verhalen prikkelen de verbeeldingskracht en wekken emoties op, waardoor we ons in kunnen leven in gebeurtenissen die tientallen, zelfs honderden jaren geleden hebben plaatsgevonden. Ze maken ook het onvoorstelbare voorstelbaar. De miljoenen doden die de Tweede Wereldoorlog tot gevolg had, blijven een abstract gegeven zolang het bij kille cijfers blijft. De tragische ervaringen van het pubermeisje Anne Frank doen ons echter beseffen wat het betekende om in die tijd joods te zijn. Hoe je dagen eruitzag als je moest onderduiken. Hoe het was om jaren in doodsangst te leven dat je ontdekt zou worden.

Week van de Geschiedenis

Tijdens de Week van de Geschiedenis van 11 tot en met 19 oktober 2008 zullen meer dan 500 deelnemende musea, archieven, bibliotheken en andere culturele instellingen ieder op hun eigen wijze invulling geven aan het thema. Op de website www.weekvandegeschiedenis.nl is vanaf september het hele programma te zien. Dus bezoek tijdens de Week van de Geschiedenis bijvoorbeeld het Hollands Kaasmuseum in Alkmaar, The Amsterdam Dungeon, de Vertelplantage in Groningen, het Museum voor Communicatie in Den Haag, het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen, de Bibliotheek Katwijk, het Nieuwland Erfgoedcentrum in Lelystad of het Zeeuws Archief in Middelburg. En laat je meevoeren naar het verleden door de vele Verhalen van Nederland.

Het verhaal van Annejet van der Zijl, journaliste en schrijfster:

'Eén van de eerste televisieseries die ik ademloos volgde was Floris, uitgezonden toen ik nog op de lagere school zat. Daarin figureerde een enorme wildeman, Greate Pier geheten, die het steevast op de helden van de serie had voorzien. Pas enkele jaren later, toen ik met mijn ouders in het Fries Museum was, begreep ik dat deze woesteling gebaseerd was op een historische figuur. 'Greate Pier' was een brave boer in Kimswerd, totdat de Hollanders – die Friesland probeerden te veroveren – zijn vrouw en kinderen vermoordden en zijn boerderij platbrandde. Hij zwoer wraak en vanaf dat moment maakte hij onder het motto 'Liever dood dan slaaf' met zijn boot de Zuiderzee onveilig, enterde schepen en joeg alles en iedereen die geen Fries sprak over de kling. Vooral zijn zwaard – dat in het museum

De canon met een kleine c

hing – maakte diepe indruk op me, al was het maar omdat het zo'n stuk groter was dan ik destijds. Hoewel ik erg van wereldvrede en het begraven van strijdbijlen ben, vind ik het nog steeds een romantisch verhaal. En ik verbeeld me dat datgene wat door mijn omgeving geheel ten onrechte wordt opgevat als ordinaire eigenwijsheid, eigenlijk mijn Friese bloed is dat opgespeeld, met daarin een eeuwenoude hunkering naar onafhankelijkheid en eigenzinnig denken.'

Het verhaal van Floris Roubos, presentator bij onder meer RTV Noord-Holland en Schooltv:

'De historische gebeurtenis die voor mij persoonlijk de meeste betekenis heeft, is de Tweede Wereldoorlog. De verhalen uit die periode maken altijd weer diepe indruk. Toen ik klein was, hoorde ik mijn vader verhalen vertellen over wat hij toen zelf als jongetje meemaakte. Hij was nog maar zes toen de oorlog eindigde. Maar hij kon zich nog herinneren dat de Duitsers die zich terugtrokken, alle kranen aan de Oostelijke Handelskade in Amsterdam opbleizen. Mijn vader woonde met zijn familie in een klein arbeiderswoningje niet ver daarvandaan. De ontploffingen hadden zoveel kracht dat de ramen er bij hen uitvlogen. Ook in mijn werk kom ik regelmatig in aanraking met de oorlog. Voor het Schooltv-weekjournaal heb ik eens een joodse vrouw geïnterviewd die vertelde over haar verschrikkelijke ervaringen. Hoe ze was opgepakt en naar een concentratiekamp werd afgevoerd. De Tweede Wereldoorlog is de meest recente grote rampspoed die ons land heeft getroffen. De hele samenleving is er nog van doordrenkt. Hoe meer je je in de oorlog verdiept, des te meer je de gevolgen ziet in het leven van nu.'

Het verhaal van Paul Knevel, historicus en coördinator van de Master Publieke Geschiedenis aan de Uva, opgezet in samenwerking met Anno:

'Goose Morre was een eenvoudige slagerszoon uit Amersfoort. Ik ontdekte zijn tragikomische verhaal toen ik een tentoonstelling samenstelde voor het Delftse Legermuseum. Goose leefde ten tijde van de Belgische Opstand (1830-1839), toen België zich afscheidde van het Koninkrijk der Nederlanden. Hij raakte geïnspireerd door de beroemde heldendaad van commandant Van Speyk. Die vloog liever de lucht in met zijn schip dan dat hij

zich overgaf aan de Belgen. Goose wilde ook iets doen, en meldde zich als vrijwilliger aan bij het Nederlandse leger.

Zijn moment brak aan in december 1832 toen vijandige troepen de Citadel van Antwerpen probeerden in te nemen – het laatste stukje België dat nog in handen was van de Nederlanders. Goose Morre, die op een buitenwerk van de Citadel op wacht stond, stapte dapper naar voren en riep 'Stop!'. De vijand was niet onder de indruk en viel aan. De slagerszoon raakte zwaargewond door bajonetsteken en musketschoten. Zijn linkerhand en vervolgens ook zijn rechterarm moesten worden afgezet. Als een held keerde hij terug naar Nederland. Daar werd 'den deerlijk verminkten held' geëerd met een boekje en een lied, en kreeg hij de Militaire Willemsorde.

In zijn dagen was Goose een ware volksheld, nu vinden we zo iemand een schlemiel. Zijn verhaal laat zien hoe beperkt de houdbaarheid van helden is. Goose is nu compleet vergeten. Er is in Amersfoort zelfs geen straat naar hem vernoemd.'

Het verhaal van Esmaa Alariachi, Meiden van Halal:

'Mijn verhaal is dat van Willem van Oranje, de Godfather van Nederland. Voor een aflevering van de Meiden van Halal ben ik met mijn zussen eens op zoek geweest naar het Oranjegevoel. Met een groep 'hangjongeren' van een jaar of 14, 15 uit Amsterdam-West zijn we toen naar het Museum Prinsenhof in Delft geweest. Ik heb ze daar verteld over het leven van Willem van Oranje en de Opstand tegen Spanje. Natuurlijk hebben we ook de kogelgaten gezien bij de trap waar hij werd vermoord. De jongens waren onder de indruk. Ook de kunst, de ornamenten en de hoge plafonds vonden ze mooi. Maar ze waren vooral gefascineerd door het feit dat Willem van Oranje meerdere vrouwen had gehad. Een echte player vonden ze hem. Wat ze waarschijnlijk ontging, maar bij mij veel indruk maakte, was het besef dat we dankzij Willem van Oranje in Nederland geloofsvrijheid kennen. Onder zijn leiding verzetten de Nederlanden zich tegen de kettervervolgingen. Geloofsvrijheid en tolerantie waren voor hem belangrijke idealen. Als jonge moslims roepen dat zij niets met Nederland hebben, dan wijs ik ze erop dat ze hier wel mogen zijn, wie ze willen zijn.' ▶

Meer informatie: www.weekvandegeschiedenis.nl

Tekst

Ruben A. Koman,
Meertens Instituut

Vanaf 2009 wordt de Canon van de Nederlandse geschiedenis verplichte lesstof op de basis- en middelbare scholen. Met de bekendmaking van de eerste plannen voor de Canon rond 2005 ontstond het idee om met behulp van pakkende volksverhalen de canon aantrekkelijker te maken voor het grote publiek.

Volksverhalen, gekoppeld aan de (lokale) geschiedenis, worden door de meeste mensen aantrekkelijker gevonden dan wetenschappelijke geschiedenis teksten en jaartallen. Immers, een verhaal of lied zet zich gemakkelijker in het geheugen vast dan een reeks feiten. Als projectleider van het DOC Volksverhaal

kreeg ik het idee om verhalen aan de canon te koppelen. Volksverhaalonderzoeker Theo Meder en hoogleraar Gerard Rooijackers werkten het plan uit. Studenten van de Universiteit van Amsterdam werden de uitvoerders.

Verhalend onderwijs

Het rapport van de canoncommissie *Entoen.nu: de canon van Nederland: rapport van de commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon* (Amsterdam 2006-2007) houdt een pleidooi voor de herwaardering van verhalend onderwijs. Hubert Slings, secretaris en directeur van de stichting Entoen.nu, was daarom van mening dat het onderwijs met smart zat te wachten op verhalen die aansluiten bij de canon. Door de geslonken bagage en vaardigheid is er een extra handreiking noodzakelijk om docenten in staat te stellen de lessen met verhalen te illustreren.

Het DOC Volksverhaal nam deze taak op zich. Zij koos er voor om, naast de verhalen, ook liederen aan de 'mondelinge canon' toe te voegen. Dit had vooral een praktische reden: het bleek ondoenlijk om voor elk canonvenster een pakkend volksverhaal te vinden. Daarnaast werd er voor gekozen om het begrip 'mondelinge (of verbale) canon' te bekijken in een ruime context. De gekozen verhalen en liederen hebben een driehoeksverhouding. Het gaat om verhalen en liederen waarbij het gesproken woord, het geschreven woord en het beeld elkaar beïnvloeden. In *De canon met de kleine c*, die inmiddels te bekijken is op www.kleinec.nl, vormen mondelinge en schriftelijke uitingen en beeldelingen als het ware een culturele drie-eenheid.

In de mondelinge canon treffen we volksverhalen en dito liederen aan, onderverdeeld in genres zoals de sagen, legenden, moppen, persoonlijke vertellingen en familie verhalen en balladen. Volksverhalen en -liederen werden eeuwenlang van generatie op generatie overgedragen, maar hebben veel raakvlakken met de schriftelijke cultuur, of komen er zelfs uit voort. Veel verhalen en liederen gaan terug op schriftelijke bronnen. Er is meestal sprake van een zekere vermenging van beide domeinen. Beelden (prenten, tekeningen, schilderijen, film) zijn vaak

gebaseerd op gelezen en gehoorde voorstellingen, maar ze zorgen er ook weer voor dat er nieuwe beelden bij mensen ontstaan. De vensters in *de canon met de kleine c* liggen dan ook op het gebied van mondelinge, schriftelijke of visuele cultuur.

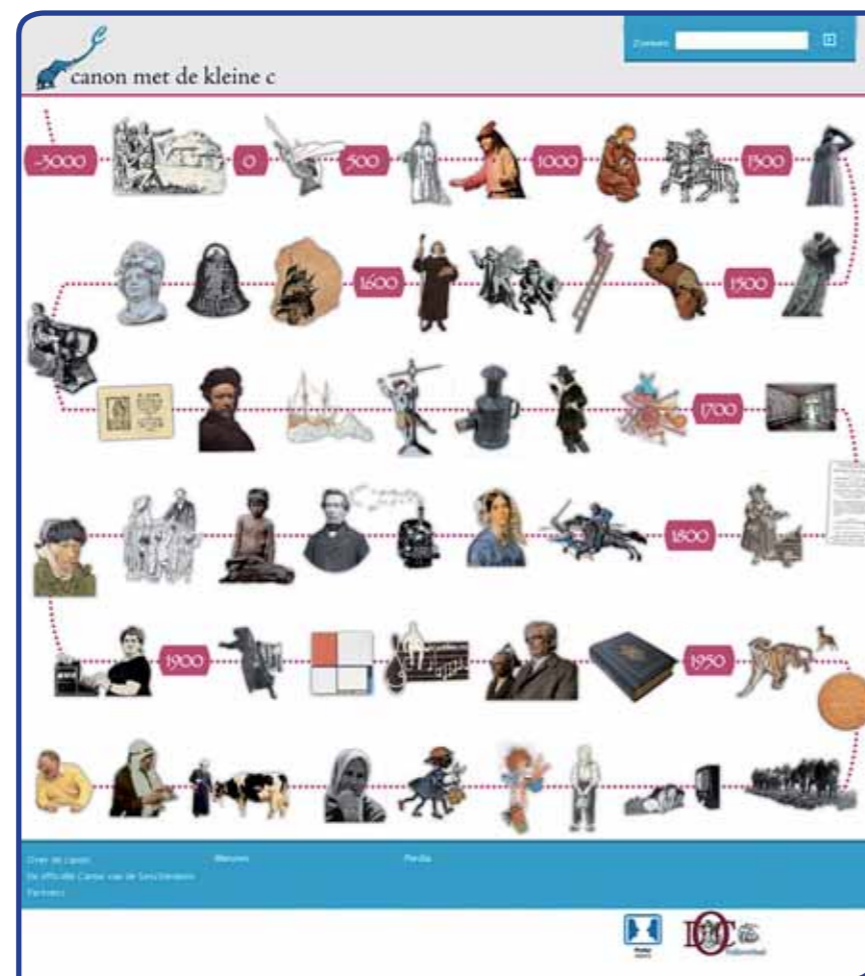
Schoolplaten

Het onderwijs in de school met wandplaten van Isings is zo'n duidelijk voorbeeld waarop de wereld van het schrift, het gesproken woord en beeld elkaar versterken en kan gezien worden als inspiratiebron voor de mondelinge canon.

Een schoolplaat werd gebruikt als illustratie bij de verhalen die de leraar vertelde. In de negentiende eeuw was het aanschouwingsonderwijs ontwikkeld, waarbij schoolkinderen door zien, ruiken, voelen vertrouwd gemaakt moesten worden met de wereld. De wandplaten gingen over zaken als de dierenwereld, de landbouw en veeteelt. Voor biologieonderwijs zijn vooral de platen van Koekkoek bekend.

Toen het geschiedenisonderwijs in 1857 bij de wet verplicht werd, werden schoolplaten ontwikkeld door illustrators als Jetses en vooral J.H. Isings Jr. Tussen 1910 en 1970 tekende Isings (1884-1977) drieënveertig wandplaten. Vanuit het onderwijs kwam de wens naar voren om de geschiedenis door middel van beelden aanschouwelijk te maken. Bekend zijn onder meer Isings' platen 'Een stad in de Middeleeuwen', 'De Noormannen van Dorestad' en het 'Behouden Huys', op Nova Zembla. Isings vervaardigde voor christelijke scholen ook wandplaten over bijbelverhalen.

Vertellende leraren brachten de geschiedenis tot leven met platen van Isings en Jetses. Vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw was het voorbij met de wandplaten. Er werden geen nieuwe platen meer vervaardigd en de wereld van Isings raakte langzaam in de vergetelheid. Audiovisuele middelen – de dia, video en de televisie – namen de plaats van de schoolplaten in. De laatste jaren is er een opleving van de schoolplaten te zien. Zo biedt het Legermuseum te Delft eigen schoolplaten aan en het thema 'beleven' staat opnieuw centraal voor de leerling.

De homepage van www.kleinec.nl

Kinderen moeten kunnen voelen, ruiken, luisteren en zélf verhalen vertellen. Ook (professionele) verhalenvertellers komen de laatste decennia steeds vaker in het klaslokaal.

Verhalen en liederen in de klas

P.J. Meertens trachtte Nederlandse volksverhalen en -liederen al eerder te introduceren binnen het onderwijs door middel van cursusboeken als de *Nederlandsche Volkskunde voor de lagere scholen*. Hij was, tegen de heersende mening van de academische wereld in, van mening dat het instituut ook dienstverlening

tegenover een breder publiek in de praktijk moest brengen. In de editie *Nederland: volkskundig leesboek voor de lager scholen* uit deze reeks (1931) komen volksliederen aan bod, raadsels, rijmen, maar ook legenden zoals de verhalen van Sint Maarten en Sint Nicolaas. Daarnaast belicht hij volksverhalen over heksen, weerwolven en bekende sagen als die van de Vliegende Hollander en de zeemeermin van Edam. Volksverhaaltema's werden vroeger, maar ook nu, al verteld in de klas.

De *canon met de kleine c* is eveneens, of juist, bedoeld voor het onderwijs. De vensters zijn geschreven op het niveau van de docent en de leerlingen van het voortgezet onderwijs. De werkgroep mondelinge canon werkt aan verdere onderwijs toepassingen, zodat deze ingezet kan worden in het onderwijs.

Verhalen verlevendigen de Canon van Nederland

Zo zijn er gesprekken gaande met een didacticus en het Instituut voor Geschiedenisdidactiek (IVGD). In het najaar zullen professionele vertellers, onder leiding van Raymond den Boesert van de Vertelacademie, door het land gaan touren met een speciaal verhalenprogramma voor het onderwijs.

Canon in vijftig verhalen en liederen

In *de canon met de kleine c* staan voorbeeldverhalen en -liederen die exemplarisch zijn voor een venster uit de bestaande Canon van Nederland. Uiteraard kunnen ook andere verhalen en liederen gekozen worden om de canon toe te lichten. In de verhalen- en liederencanon zijn sommige vensters vanzelfsprekend. In de mondelinge overlevering en vertelcultuur past bij het canonvenster 'Hanzesteden' logischerwijs de sage van het Vrouwtje van Stavoren en bij de VOC het Vliegende Hollanderverhaal. Het verhaal van Hugo de Groot en zijn boekenkist staat weliswaar in de canon van de geschiedenis zélf, maar behoort ook opgenomen te worden in *de canon met de kleine c*. Zo zijn er meer voorbeelden te noemen.

Naast de verhalen is ook de door de canoncommissie genoemde 'muzische dimensie van de canon' aanwezig. De canon van de geschiedenis moet, volgens het rapport, niet alleen kennis, maar ook schoonheid inprenten. Muziek heeft de canoncommissie, niet zonder spijt, bij haar strenge selectie niet zo prominent weten te plaatsen. De *canon met de kleine c* hoopt daar verandering in te brengen.

Bij sommige vensters moest langer worden gedebatteerd om tot een geschikt verhaal of lied te komen. Uiteindelijk is gekomen tot een mondelinge canon van vijftig vensters, die aansluiten bij de canon van de geschiedenis. De vensters bevatten sagen, legenden, anekdotes, persoonlijke vertellingen en getuigenissen, moppen, verzen en liederen, boeken en afbeeldingen.

Van sage tot mop

Voorheen waren de schoolwandplaten voor leerlingen bepalend voor het beeld van de geschiedenis. In de toekomst zullen de canonvensters dat zijn. De pakkende verhalen en liederen sluiten hier naadloos bij aan, en zouden, naast didactische doeleinden, zelfs gebruikt kunnen worden voor het nieuwe Nationaal Historisch Museum in Arnhem, dat het verhaal in het museum centraal wil gaan stellen. De *canon met de kleine c*, en de bijbehorende verhalen en liederen, zijn dan ook van belangrijke toegevoegde waarde.

Hoewel naast liederen en persoonlijke verhalen er ook (vaak 'fantasievol' geachte) volksverhalen in *de canon met de kleine c* voorkomen, maken ook deze genres deel uit van de geschiedenis van de mondelinge overlevering en vertelcultuur van Nederland. Een aan de historie gekoppeld verhaal is immers, zoals Isings zei: 'Geen droom of sprookje, doch beeld en analyse van een tijdperk.'

Waar de bestaande canon van de geschiedenis reikt van de hunebedden tot Europese eenwording, hoopt *de canon met de kleine c* dan ook verder te gaan van de sage van Ellert en Brammert tot het genre van de Belgenmop. ▶

Meer informatie: www.kleinec.nl

Een jaar lang Volkscultuur Magazine voor maar € 20,-!

Wilt u op de hoogte blijven van de ontwikkelingen op het gebied van volkscultuur en immaterieel erfgoed? Neem dan een abonnement op Volkscultuur Magazine.

Word nu abonnee en ontvang een welkomstgeschenk cadeau.

Stuur onderstaande bon naar: Nederlands Centrum voor Volkscultuur, Postbus 13113, 3507 LC Utrecht (tel: 030-2760244, email: ncv@volkscultuur.nl).

Ja, ik neem tot wederopzegging een jaarabonnement op Volkscultuur Magazine.

Naam: _____

Instelling: _____

Straat: _____

Postcode: _____

Woonplaats: _____

Telefoon: _____

Email: _____

Datum: _____

Handtekening: _____

Colofon

Volkscultuur Magazine
jaargang 3, nummer 2, zomer 2008

Volkscultuur Magazine
is een uitgave van het Nederlands Centrum
voor Volkscultuur

Redactie en exploitatie:
Nederlands Centrum voor Volkscultuur
F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
Postbus 13113, 3507 LC Utrecht
tel: 030-2760244
email: ncv@volkscultuur.nl
www.volkscultuur.nl
www.traditie.nl

Redactie:
drs. Ineke Strouken (hoofdredactie)
drs. Piet de Boer
dr. Albert van der Zeijden

Foto omslag: Brabantse Dag Heeze

Opmaak: www.icarusontwerp.nl
Druk: www.libertas.nl

Volkscultuur Magazine verschijnt vier keer per jaar.
Een abonnement kost €20,-.

Opzegging van abonnementen moet uiterlijk op
1 december aan de administratie zijn doorgegeven.

© Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Niets uit deze uitgave mag worden over-
genomen en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke
toestemming van de uitgever.

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden
van copyright te achterhalen. Mochten er personen
of instanties zijn die menen aanspraak te maken op
bepaalde rechten, dan wordt hun vriendelijk verzocht
contact op te nemen met de uitgever.

ISSN 1872-5090

Speciale prijs voor de lezers van Volkscultuur Magazine!

Geschiedenis van het zwemmen

Tweehonderd jaar geleden kon niemand zwemmen, ook vissers niet. In de negentiende eeuw komt daar verandering in. In 1846 werd in Amsterdam de eerste zwemschool opgericht, bedoeld om de arbeiders te leren zwemmen. Tegenwoordig kunnen veel mensen goed zwemmen en vinden wij zwemmen fijn om te doen en ook gezond voor ons lijf. Ook kan Nederland goed mee in de topsport zwemmen.

Allemaal te water! 120 jaar KNZB (Utrecht 2008) is te bestellen door € 18,75 over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur o.v.v. zwemmen.

Symbolen op kerstkaarten

Een varkentje, hulst, roodborstje, lieveheersbeestje of schoorsteenveger... Wat doen deze plaatjes op kerst- en nieuwjaarskaarten? Elk jaar ontvangen mensen tientallen kaarten zonder de boodschap te kennen van de symboliek van het plaatje. Veel symbolen drukken bescherming, geluk en voorspoed uit.

Méér dan een wens. Het verhaal achter het plaatje op de kerst- en nieuwjaarskaart (Utrecht 2007) is te bestellen door € 18,75 over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur o.v.v. kerstkaarten

Geschiedenis van het behang

Het woord behang is afgeleid van behangsel. De term behangsel stamt nog uit de tijd dat de meeste vormen van wandbekleding uit textiel bestonden en los aan de wand hingen. In de negentiende eeuw werd papieren behang mode. Aan de motieven en kleuren is af te lezen in welke tijd het behang te dateren valt.

Papieren Behang, een rijke geschiedenis (Utrecht 2008) is te bestellen door € 19,75 over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur o.v.v. behang.

Geschiedenis van het borduren

Borduren is een oud ambacht dat al eeuwenlang beoefend wordt. Alle borduursteken zijn lang geleden ontstaan en hebben een boeiende geschiedenis. Eeuwenlang werd de kennis van het borduren doorgegeven van moeder op dochter. Nu is er een map met borduurtechnieken en hun historische informatie.

Borduren in Nederland (Utrecht 2008) is te bestellen door € 24,50 over te maken op giro 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur o.v.v. borduren.

Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Postbus 13113, 3507 LC Utrecht

F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht

tel: 030 – 276 02 44

ncv@volkscultuur.nl

www.volkscultuur.nl

Volkscultuur gaat over de cultuur van het leven van alledag. In een snel veranderende samenleving wordt het belang ervan alleen maar groter. Volkscultuur Magazine houdt u op de hoogte van recente trends en ontwikkelingen, bijvoorbeeld door te berichten over nieuw beleid of goede voorbeeldprojecten, maar biedt ook kennis en verdieping. Het blad is bedoeld voor iedereen die volkscultuur een warm hart toedraagt: particulieren net zo goed als organisaties, onderzoekers net zo goed als doeners.

